

वर्ष १२ : अंक ८]

अमदावाद : १५-६-४७

[क्रमांक १४१

विषय - दर्शन

- १ 'विशाखभागत' भासिकने पुरातत्त्व सभंधी विशेषांक
जैन विद्वानेने आभंत्रण : टाईटल पानु-२
- २ जैन प्रतिभाओ मणी आवी : " "
- ३ एगुणश्रीसीभावना : पू. सु. म. श्री. कांतिविजयजी : २४१
- ४ मुनि जिनविजयण विरचित दश दृष्टांतनी सनआय
: पू. सु. म. श्री. मानतुंगविजयण : २४३
- ५ अराद श्रेष्ठियो : नवनारु ने नवकारु : यौद वसराया
: प्रो. हीरालाल र. कापडिया : २५०
- ६ कतिपय भौर सिलेके : श्री. अगरचंदजी नाहटा : २५३
- ७ सिरोही रान्यनां कटबांक प्राचीन जिनमंदिरा : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयण : २५७
- ८ तलूडीनी जैन प्रतिभाओ : पू. सु. म. श्री. गानविजयण : २६५
- ९ उपदेश कयां न हेवे : पू. उ. म. श्री. सिद्धिमुनिण : २६७
- १० प्रश्नोत्तर-प्रबोध : पू. आ. म. श्री. विजयपद्मसुरिण : २७०

लवाणम-वार्षिक जे इधिया : छूटक यालु अंक-त्रणु आना

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR

SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA

Koba, Gandhinagar - 382 007.

Ph. : (079) 23276252, 23276204-05

Fax : (079) 23276249

‘વિશાલ ભારત’ માસિકનો પુરાતત્વ સંબંધી વિશેષાં

જૈન વિદ્વાનોને આમંત્રણ

કલકત્તાથી પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી કાંતિસાગરજી મહારાજ લખી જણાવે છે કે-કલકત્તાથી પ્રગટ થતા ‘વિશાલભારત’ માસિકના સંપાદકો સાથે કેટલીક વાતચીત કર્યા પછી તેઓએ ‘વિશાલભારત’ માસિકનો પુરાતત્વ સંબંધી વિશેષાંક પ્રગટ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આ વિશેષાંકમાં જૈન પુરાતત્વ, જૈન શિલ્પસ્થાપત્ય, જૈનમૂર્તિવિધાનશાસ્ત્ર, જૈન ચિત્રકળા, જૈન તીર્થો અને એમનું શિલ્પસ્થાપત્ય, સંસ્કૃત-પ્રાકૃત જૈન સાહિત્ય ઇત્યાદિ જૈન સંસ્કૃતિ, સાહિત્ય કે ઇતિહાસને લગતા લેખોને સ્થાન આપવામાં આવશે.

આથી જૈન વિદ્વાનોને ખાસ આગ્રહપૂર્વક આમંત્રણ આપવામાં આવે છે કે પોતાને યોગ્ય જણાય તે વિષયનો લેખ તૈયાર કરોને ૧૦મી જુલાઈ પહેલાં નીચે જણાવેલ બે ઠેકાણાંમાંથી જમે એક સ્થળે મોકલી આપવો.

‘વિશાલભારત’ કાર્યાલય
૧૨૦/૨ અપર સરકયુલર રોડ,
કલકત્તા

મુનિમહારાજ શ્રી કાંતિસાગરજી
કે. જૈન ભવન પંડાલ, સત્યનારાયણ
પાર્કની સામે, કાલાકર સ્ટ્રીટ, કલકત્તા નં.૭

આ સંબંધી વિશેષ માહિતી પૂ. મુ. મ. શ્રી. કાંતિસાગરજીને પુછાવવાથી મળી શકશે.

જૈન પ્રતિમાઓ મળી આવી

મુંબઈથી પ્રગટ થતા દૈનિકપત્ર ‘જન્મભૂમિ’ના તા. ૬-૬-૬૭ ને સોમવારના અંકના છઠ્ઠા પાને નીચે સુજળ સમાચાર છપાયા છે—

પટણા, તા. ૮-માનભૂમ જિલ્લાના મહોદા ગામમાંથી નવમી સદી પહેલાંની જૈન તીર્થંકરોની ૩૩ તામ્રપ્રતિમાઓ, ૨૫ પાષાણ પ્રતિમાઓ અને ૨ આરસ-પહાણનાં સિંહાસનો ખોદકામને પરિણામે મળી આવ્યાં છે. આ તમામ અવશેષો જૈનધર્મના છે.

મકાન બાંધવા માટે જમીન ખોદી રહેલા માણસોને આ મૂર્તિઓ મળી આવી હતી. તેમણે એક તાંબાની મૂર્તિ સોનું હોવાની આશાથી ગાળી નાખી હતી.

બધી મૂર્તિઓ જુદી જુદી આકૃતિઓની છે, અને જૈન શિલ્પવિદ્યા પ્રમાણે ઘડાયેલી એ પુરુષ-આકૃતિઓ છે. આમ છતાં આમાંની એક મૂર્તિ અનોખી છે; એ જૈન પરંપરાથી વિરુદ્ધ એવો આકૃતિ પરચરમાં કેતરેલી એક સ્ત્રીની મૂર્તિ છે.

॥ॐ अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितितुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशिंगभाईकी वाडी : धीकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १२	॥ वि० सं. २००३ : वीरनि. सं. २४७३ : ध. सं. १९७७	॥ क्रमांक
अंक ९	॥ ७६ वदि १२ : २५वार : १५३१	॥ १४१

एगुणत्रीसीभावना ।

सं०-पूज्य मुनिमहाराज श्री कांतिविजयजी

संसारम्मि असारे नत्थि सुहं वाहिवेयणापउरे ।

जाणंतो विहु जीवो न कुणइ जिणदेसियं धम्मं ॥ १ ॥

अथिरं जीयं रिद्धी य चंचला जुव्वणं पि छणसरिसं ।

पच्चक्खं पिक्खंतो तह विहु वंचिज्जए जीवो ॥ २ ॥

घरवासे वा मूढो अच्छइ आसासयाई चिन्तन्तो ।

न कुणइ पारत्तहियं जा न हओ मच्चुसीहेण ॥ ३ ॥

वाही इट्टविथोगो दारिई तह जरामहादुक्खं ।

एएहिं परिगहिओ तह विहु धम्मं नवि करेइ ॥ ४ ॥

लहिऊण माणुसत्तं एयं अइदुल्लहं तुमं जीव ! ।

लगामु जिणवरधम्मे अचिन्तचिन्तामणीकप्पे ॥ ५ ॥

जीव ! तुमं नवमासे वसिओ असुइंमि गम्भवासम्मि ।

संकोडि अंगुवंगो वि सहंतो नारयं दुक्खं ॥ ६ ॥

रे जीव ! संपयं चिय वीसरियं तुव्भ तं महादुक्खं ।

थेवं पि हु जं न कुणसि जिणिन्दवरदेसियं धम्मं ॥ ७ ॥

जं मरेसि रसंते जीवे रे जीव ! निरवराहे वि ।

उवभुंजसि तं दुक्खं पत्तो अइदारुणे नरये ॥ ८ ॥

जं हरसि परवणाइं जं च वियारेसि परकलत्ताइं ।

तं जीव ! पाव ! नरण अइधोरे सहसि दुक्खाइं ॥ ९ ॥

अथिराण चंचलाण य खणमित्तसुहंकराण पावाणं ।

दुग्गइ निबंधणाणं विरमसु एयाण भोगाणं ॥ १० ॥

२४२]

श्री नैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १२]

कोहो माणो माया लोभो तह चैव पंचमो मोहो ।
 एए निज्जरिऊणं वच्चसि अइरामरं ठाणं ॥ ११ ॥
 इय नाऊण असारे संसारे दुल्लहं च मणुअत्तं ।
 तह करि जिणवरधम्मं जह सिद्धिं ल्हसि अचिरेण ॥ १२ ॥
 रे जीव ! पाव ! निग्घण ! दुल्लहं ल्हिऊण माणुसं जम्मं ।
 जं न कुणसि जिणधम्मं हा ! पच्छा तं विसूरिहिसि ॥ १३ ॥
 जं न कओ अन्नभवे धम्मो रे जीव ! सुन्दरो विउलो ।
 अणुहवसि तेण पुरओ दुक्खाइं अणन्तसंसारे ॥ १४ ॥
 न परो करेइ दुक्खं नइ सुक्खं कोइ कस्सई देइ ।
 जं पुण दुचरिउ सुचरिउ परिणमइ पुराणयं कम्मं ॥ १५ ॥
 जइ पइससि पायाळं अडवीइ नईइ महासमुद्धम्मि ।
 पुवकयाउ न छुइसि अप्पाणं घायसे जइ वि ॥ १६ ॥
 जं चैव कयं तं चैव भुंजसे नत्थि इत्थ संदेहो ।
 अकयं कत्तो पावसि जइ विसमो देवरायेण ॥ १७ ॥
 किं सससि सुससि सोससि दीहं नीसससि वहसि संतावं ।
 धम्मेण विणा सुक्खं कत्तो रे जीव ! पाविहिसि ॥ १८ ॥
 धम्मेण विणा जइ चिन्तियाइं लब्भन्ति जीव ! सुक्खाइं ।
 ता तिहुयणे वि सयले को वि नहु दुक्खिओ हुज्जा ॥ १९ ॥
 धम्मेण कुलपसूई धम्मेण य दिव्वरूवसंपत्ती ।
 धम्मेण धणसमिद्धी धम्मेण सुक्खिडा कित्ती ॥ २० ॥
 धम्मो भंगलमउलं उसहमउलं च सव्वदुक्खाणं ।
 धम्मो बलमवि विउलं धम्मो ताणं च सरणं च ॥ २१ ॥
 किं जंपिएण बहुणा जं जं दीसइ समग्गजियलोए ।
 इंदियमणोभिरामं तं तं धम्मप्फलं सव्वं ॥ २२ ॥
 १जं जं नरदेवेषुं नारयतिरिएसु होज्ज दुक्खाइं ।
 इंदियमणोअणिहं तं [तं] पावप्फलं सव्वं ॥ २३ ॥
 आरंभसयाइं जणो करेइ रिद्धीए कारणे मूढो ।
 एक्कं न कुणइ धम्मं जेण बल्य हुंति रिद्धीओ ॥ २४ ॥

१. आ. आया श्रीडेभय-प्रधानमंदिर, ता.पत्रीय ३।० नं० १३१, प्रति नं० १११भां छे.

મુનિ જિનવિજયજીવિરચિત દશ દષ્ટાંતની સજ્જાય

સં-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી માનતુંગવિજયજી ઢાળ પહેલી (સુણ જિનવર શેત્રુંજયથીજ-એ દેશી)	
શ્રી જિન વીર નમી કરીજી રે, પૂછે ગોચમ સ્વામ; જગવંત! નરભવના કહોજી, દશ દષ્ટાંતનાં નામ.	
સુણો જન દશ દષ્ટાંત વિચાર, અતિ ચારેમાં ભેવતાંજી, દુઃલહો નર અવતાર.	સુ ૧
વળતું વીર કહે સુણોજી, પહેલો જે દષ્ટાંત; સભા સહુ ભેડી સુણોજી, ઘિર મન કરી એકાંત.	સુ ૨
અતિ ઉત્તમ કપિલપુરીજી, અલકાને અનુહાર; બ્રહ્મહત્ત ચક્રી તિહાં વસેજી, રાજ કરે મનોહાર.	સુ ૩
પૂરવ પરિચિત વિપ્રનેજી, તુઠંચો તે નરદેવ; માગ માગ વર જે રૂચેજી, હું હડિં તુજ ભૂદેવ.	સુ ૪

હહલોહ્યમિ કજ્જે સન્વારંમેણ જહ્ જણો તુલહ્ ।
 તહ્ જહ્ લક્ષ્વંસેણ વિ પરલોણ તા સુહી હોહ્ ॥ ૨૫ ॥
 ધમ્મેણ ધર્મં વિઝલં આઝં વીહં સુહં ચ સોહર્મં ।
 દાલિહં દોહર્મં અકાલમરણં અહમ્મેણ ॥ ૨૬ ॥
 દીહરપવાસસહપંથિણેણ ધમ્મેણ કુણહ સંસર્ગિં ।
 સન્વો જણોં નિયત્તહ્ તુમણ્ સહ તેણ ગૈતવ્વં ॥ ૨૭ ॥
 પણયજણપૂરિઆસા એગે દીસંતિ કપ્પતરુણુ વ્વ ।
 નિયપુટ્ટં પિહુ અન્ને કહકહવિ ભરંતિ રિહુ વ્વ ॥ ૨૮ ॥
 એગે દોષદ્દઘડારહેસુ જંપાણવાહગારુઢા ।
 વ્વચ્ચંતિ સુકયપુત્તા અન્ને ઘાવંતિ તપ્પુરઓ ॥ ૨૯ ॥
 હ્ય જાણિઝગ એયં ધમ્માયત્તાહં સન્વકજ્જાહં ।
 તહ્ તહ્ કરેહ ધમ્મં જહ્ મુચ્ચહ સન્વદુક્કલાણં ॥ ૩૦ ॥
 ॥ ઈગુણત્રીસીભાવના સમાપ્તા ॥

આ 'એગુણત્રીસીભાવના' પાટણના અતરવસીના પાડાના તાડપત્રના બંધારની (ડા. નં. ૬. પૃ. ૧૨૮ થી ૧૩૧) પ્રતિ ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપી છે.

૨. આ 'વૃતિનું' નામ બંધારોમાં ભિન્ન ભિન્ન રીતે દેખાય છે, તેની વિગત આ પ્રમાણે છે:—ખેતરવસીના બંધારમાં 'પ્રગુણત્રીસીભાવના', શ્રીકૈમયદ્રજ્ઞાનમંદિરની કામળની પ્રતિમાં 'સંસારભાવનાકુલક', તપાગચ્છ બંધારની તાડપત્ર પ્રતિમાં 'આત્મસમ્યોઘન-કુલક' અને સંઘરીના પાડાની તાડપત્ર પ્રતિમાં 'જીવાનુશાસનકુલક'—આ પ્રમાણે નામો છે. તેમાં પ્રથમ નામ તેા ઘણી પ્રતિઓમાં ૨૬ આર્ષા હોવાથી જ પડતું હોય એમ લાગે છે; આરે આકીનાં નામો વિષયને અનુરૂપ હોય એમ સ્પષ્ટ છે.

૨૪૪]

શ્રી જૈન સત્યપ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

કહે બંલણુ ધર બંલણીણ, પૂછી આલું નાહ;	સુ૦ ૫
વર લંડાર તિહાં લગેણ, રાખો મુઝ ઈઈ ચાહ.	
ધર જઈ પૂછયો નારીનેણ, નારી કીધો રે હંમ;	સુ૦ ૬
રાજ કરે કુણુ આપણેણ, નરક તણો આરંભ.	
ધર ધર લોજન માગીયેણ, ઉપર એક દિનાર;	સુ૦ ૭
વર માગ્યો તે બંલણેણ, રાય દિયો તેણી વાર.	
યોજનગંધા શાળિનોણ, લોજન સરસ સવાહ;	સુ૦ ૮
વિપ્ર હરખ પાગ્યો ઘણુંણ, કરતો મન ઉનમાહ.	
બાણું સહસ એક લાખ છેણ, રાણીનો પરિવાર;	સુ૦ ૯
તિમ વલી સહસ ણત્રીય છેણ, રાય દેથ શિરદાર.	
ધર ધર લોજન જિમતોણ, દિજ ચિંતે નિશદિથ;	સુ૦ ૧૦
વારો કહીયે આવશેણ, ચકીનો મુજગીશ.	
ઈમ ચિંતવતો તે ગયેણ, દિજ પરલોક મોઝર;	સુ૦ ૧૧
હોંચ રહી જિમણુ તણીણ, તિહાં ઠેઠો આધાર.	
જિમ તે દિજ દોહિલો લહેણ, લોજન બીણ વાર;	સુ૦ ૧૨
તિમ નરજવ છે દોહિલોણ, બણો સહુ સંસાર.	
જૌતમ પૂછયો જિન કહ્યોણ, પહેલો એ ઈષ્ટાંત;	સુ૦ ૧૩
જિનવિજય કવિચણુ કહેણ, બીજનો વૃત્તાંત.	

લાખ બીણ (રાય-સામેરી, શ્રી સીમંધર સ્વામીએ-એ દેશી)

નમીય પાય જિન વીરના એ, ગોચમ પૂછે એકમના એ;	૨
લવિજના એ, ઈષ્ટાંત બીજો હવે મુણો એ.	
ભરત ક્ષેત્રમાં બાણીયે, પાટલીપુર વખાણીયે;	૨
ખાણી એ ઉત્તમ ધરમની જે અછે એ.	
ચંદ્રગુપ્ત તિહાં રાજ એ, રાજ કરે અતિ તાબ એ;	૩
વાળ એ, વાજે જસ ધર બહુ પરે એ.	
તસ પ્રધાન છે નાયક એ બુદ્ધિમાન ચાણુાયક એ;	૪
નાયક એ, એક દિન તેહને ઈમ કહે એ.	
દ્રવ્ય નહિ લંડારયે, ભરો ઉપાય કરી કિમે;	૫
કિમ હવે એ, નૃપ લંડાર મંત્રી ભરે એ.	
મંત્રીસરે ઈમ પાસા એ, દેવે દીધા ખાસા એ;	૬
ઉલ્લાસા એ, જુએ રમતા હુએ ઘણા એ	
જે જે રમવા આવે એ, તે બેઈને નીવળે દાવે એ;	૭
હરાવે એ, પાસા પાસાયે તેહને એ.	
મંત્રીસર મન ગમતા એ, હામ દીયે જુએ રમતા એ;	૮
ભમતા એ, જે જગ દોહીલા પામીયે એ.	

ઈમ છત્રખલ પુદ્ધિ કરી એ, નૃપ ભંડાર સુભર ભરી એ;
 તે ફરી એ, મંત્રી દોહીલો છપતા એ. ૯
 ઇલુ ઠપાંતે નરભવ એ, હાર્યો કિમ હોય ફિર નવ એ;
 અભિનવ એ, ધરમ કરો જિમ હુવે ફરી એ. ૧૦
 ગૌતમ જિનેરે ઈમ કલો એ, ઠપાંત ધીલો સદલો એ;
 મેં લલો એ, જિનવિજય કવિચણુ ભણુ એ. ૧૧

લાળ ત્રીણ (પ્રજુ પાસવું પ્રગટું' જોના-એ દેશી)

વીર જિનેસર પ્રણુમી પાયા, પૂછે ગૌતમ ગણુહર રાયા;
 સ્વામી કહો ત્રીજો ઠપાંત, સુણવાની છે મુજ મન ખાંત. ૧
 ગૌતમ આગલ વીર પ્રકાશે, પરમદા બારે મુણે ઉલ્લાસે;
 નવસે એંસી છે ધાનના નેક, તે કહેતાં કિમ આવે છેડ. ૨
 ભરતક્ષેત્રના જેટલા ધાન, હમલા કીજે મેરૂ સમાન;
 સરસવ પાલી એક આણીને, ધાન માંડે તે લેલા કીને. ૩
 લાળ પટે મુખ જિમતિમ એલે, પુખી ડીલે ને મનડું ડોલે;
 નાક ઝરે ને આંખે પીહા, નિહ નાવે રાત ને દીહા. ૪
 ચઈ સાઠી સુદ્ધ પુદ્ધ નાઠી, હાય થડી છે સરલી લાઠી;
 ખેટા વહુઅર કહ્યું ન માને, મીનીની પરે ભસે છાને રે. ૫
 એહવી સો વરસની માય, ગહિત પલિત અતિ વૃદ્ધ કાય;
 તેહને ધાન લલાવી દીજે, માતા કામ અમારું કીજે. ૬
 મુપડું રૂડું હાથે અડીને, સરસવ પાલી જુઠા કીજે;
 ડાથી કહે નવિ આલે કાયા, હુંકર કરણી કિમ મેં થાય. ૭
 દેવ ભોગ તે કમહીક હોવે, હાર્યો નરભવ કિમ ફિર જોવે ?
 ગૌતમ પૂછ્યે વીર તે ભાંખ્યો, ત્રીજો ઠપાંત ઈણિપરે ઢાખ્યો. ૮
 કીર્તિવિજય ઉવજાયાને શિષ્ય, જિનવિજય કહે નિશકિથ;
 ધરમ કરે જિન માર્ગ યૂએ, તેહને કામધેનુ નિત્ય દૂએ. ૯

લાળ ચોથી (માનપદ ભણ્યે રે જગત સુહંકર-એ દેશી)

બે કર જોડી ગૌતમ વિનવે, વીર સુણો અરદાસો રે;
 કહો સ્વામી ચોથો ઠપાંત જે, સુણવા મુજ ઉલ્લાસો રે. ૧
 વીર જિનેસર સ્વયંમુખ ઈમ કહે, અમીય સમાણી વાણી રે;
 બેઠી પરમદા બારે સાંભલે, વચન કરે પરમાણી રે. વીર૦ ૨
 નગર નિરૂપમ નામ મનોહરૂ, અમર નગર અવતારો રે;
 સહુ કેા લોક વસે સુખીયા ઘણા, હીસે દેવ કુમારો રે. વીર૦ ૩
 શબ્દ તિહાંને જુગારી ઘણો, સકલ કલા ભંડારો રે;
 નિજપુર લોક તેડાવી તેહને, હીયે બહુમાન અપારો રે. વીર૦ ૪
 અઠોતરશો થંભ અછે જિહાં, હાંશો બહુ વિનાણો રે;
 અઠોતરશો તિહાં ખેડા કરે, રમત રમયું સુમણો રે. વીર૦ ૫

૨૪૬]

જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

ભણપણે રાખ જૂએ રમે, તેકને કાન હરાવે રે;
 લોક લાખ જે રમવા આવતા, નિરઘન થઈ ઘર જાવે રે. વીર૦ ૬
 તે રાખને છપવો દોહિલો, સોહિલો નહિ લગારો રે;
 તિમ માનવલવ હાર્યો પામવો, દોહિલો એ નિરધારો રે. વીર૦ ૭
 ગોયમ આગલ શ્રી જિન ભાખતા, ચોથો એ દષ્ટાંતો રે;
 ધરમ કરો જિનવિજય સદા કહે, જિમ ચાલે મલપતો રે. વીર૦ ૮

ઢાળ પાંચમી. (અરિહંત પદ ધ્યાતો થો-એ દેશી)

જિનવર વીર ચરણ નમી, ગૌતમ પૂછે સ્વામી રે;
 હવે દષ્ટાંત જે પાંચમો, કહો સુજ અંતરજામી રે. ૧
 શ્રી જિનવર કહે સુણો, મનગી ટાળી જાતો રે;
 આવી ઘેઠી આગલે, પરષદા ખાર સુખાંત રે. શ્રી૦ ૨
 નામ રતનપુર છે ભલો, ઝોહી જ ભરત મોઝાર રે;
 રતન શેઠ તિહાં વસે, જસ ઘર રતન અપાર રે. શ્રી૦ ૩
 પુત્ર કલત્ર પરિવારનો, ન કરે શેઠ વિસવાસ રે;
 એક દિન શેઠ ગામે ગયા, પાગ્યા પુત્ર ઉલ્લાસો રે. શ્રી૦ ૪
 પુત્રે રતન તે વેચીયાં, ક્રીધા બહુ વ્યાપાર રે;
 આપારી તે લેઈ ગયા, દેશ દેશાંતર પાર રે. શ્રી૦ ૫
 ગુર્જર સોરઠ માલવે, કલિણ ને કરણાટે રે;
 મરઘર મેવાત મેવાડે, ગોડ ચોડ વધરાટે રે. શ્રી૦ ૬
 અંજ અંગ તેલંગમે, કારામીર ને લાટે રે;
 કાનડ કુંકણ ને કચ્છે, ભોટ દેશ ને જાટે રે. શ્રી૦ ૭
 બખાહ રોમ બિંદરે, કેઈ બખખરકૂલે રે;
 તિહાંજઈ તેણે વેચીયાં, મન માન્યા લઈ મૂલ રે. શ્રી૦ ૮
 શેઠે આવી સંભાલીયા, રતન ન દેખે કોઈ રે;
 પૂછે શેઠ કિહાં ગયા, પુત્ર રહ્યા સહુ જોઈ રે. શ્રી૦ ૯
 પુત્રે ચિંત્યું તે કહ્યું, શેઠે માગ્યા તેહો રે;
 હવે તે રતન કિશી પરે, આવે શેઠને ગેહો રે. શ્રી૦ ૧૦
 વીરે ગૌતમ આગલે, કહ્યો પાંચમો દષ્ટાંતો રે;
 કવિ જિનવિજય સદા કહે, ધરમ કરો નર ખતો રે. શ્રી૦ ૧૧

ઢાળ છઠી (સુત સિદ્ધારથ જૂપનો ૨-એ દેશી)

વરધમાન જિનવરણાં રે, પ્રણમી ઉત્તમ પાય;
 દષ્ટાંત છઠો સાંભળો રે, ગૌતમ પૂછે ભાય રે.
 વીર કહે સુણો, દષ્ટાંત છઠો એહો રે, શશી સુપનાતણો. ૧
 રૂપે દેવકુમાર જિસ્યો રે, એક મૂલદેવ કુમાર;
 ત્રણ દિનનો જૂપયો થકો રે, પાગ્યો અટવી પારો રે. વીર૦ ૨

અંક ૯]

દશ દષ્ટાંતની સમજાય

[૨૪૭

કોઈક ઇચ્છના ઘેરથી રે, પામ્યો અડઠ તે વાર;	
પોતાને જમવા ભણી રે, રાંધી કીધ તઈઆર રે.	વીર૦ ૩
તવ તે ચિંતે ચિત્તમાં રે, કોઈ મિલે જો સાધ;	
દેઈ તેહને હું જિમું રે, તો નરભવ મેં લાધ રે.	વીર૦ ૪
એહવે સૂધા સાધુજી રે, નિરમોહી નિરચંધ;	
સમિતિ શુપતિને શોધતા રે, સાધતા મુગતિનો પંથ રે.	વીર૦ ૫
વલી સૂધી જયણા કરે રે, ટાળે સંજમ દોષ;	
તપ જપ કાયા શોષતો રે, કરતો મનતણી જોષ રે.	વીર૦ ૬
એહવા મુનિવર આવતા રે, દેખી હરખ્યો તેહ;	
રામ રામ તતુ ઉલસ્યો રે, વાધ્યો ધરમ સનેહ રે.	વીર૦ ૭
સાત આઠ પગલા જઈ રે, વાંધા તે મુનિરાય;	
કહે નિસ્તારો મુજ પ્રત્યે રે, કરી મુજ અધિક પસાય રે.	વીર૦ ૮
અડદના બાકુળા સૂઝતા રે, એ વહોરે મુનિરાય;	
પઠ્યો માંડ્યો પાધરો રે, ન ક્યો વિલંબ લગાર રે.	વીર૦ ૯
ચઢતે રંગે ભાવથી રે, દેઈ સાધુને દાન;	
અંપાનગરી ઉપવને રે, સૂતો છે શુભ ધ્યાન રે.	વીર૦ ૧૦
પૂરો ઉગ્યો પૂનમે રે, સોળ કળા ભરપૂર;	
મુખમાં પેઠો અંદ્રમા રે, દીઠો સુપન સનૂર રે.	વીર૦ ૧૧
તિણ વેલા તિહાં કાપડી રે, તેણે પણ તેહી જ દીઠ;	
મૂલદેવે રાજ્ય લલ્યો રે, કાપડી રોટલો મીઠો રે.	વીર૦ ૧૨
સુપનો જોવા કાપડી રે, સૂતો ખીજી વાર;	
તો મળવો જોમ દોહિલો રે, તિમ નર ભવ અવતાર રે.	વીર૦ ૧૩
ગૌતમ પૂછ્યે જિન કહ્યો રે, છટ્ટો એ દષ્ટાંત;	
જિનવિજય કહે આદરો રે, ધરમ પહારથ સંતો રે.	વીર૦ ૧૪

દાળ સાતગી (પ્રભુજી સુખકર સમકિત દીજે-એ દેશી)

સિદ્ધારથ નૃપ સુત પય પ્રણુગી, ગોયમ સ્વાગી પૂછે રે;	
સાતમી હવે દષ્ટાંત કહો મુજ, સાંભળવા મન આછે રે	૧
ભગવંત ભાંખે ભવિહિતકારણ, વાણી અમીરસ સરખી રે;	
એઠી પરષદા ખારેં સુચુવા, હુંશ ધરી મન હરખી રે.	બ૦ ૨
સ્વયંવર મંડપ મંડાવે, અતુલીબલ કોઈ રાજા રે;	
ઠામ ઠામના ભૂપતિ આવે, હય ગય રથ નર તાજા રે.	બ૦ ૩
સમળ સમર્થ કહી નવ જાય, ગાવે ચતુર સુભાણુ રે;	
અકે દિરે તિહાં અવલા સવલા, અડ અડ સંખ્યા જાણુ રે.	બ૦ ૪
ધાપી થંલા ઉપર પુતલી, રાધા એહવે નામે રે;	
તેહની ડાખી આંખ જ વીધની, કરવો દુઃકર કામ રે.	બ૦ ૫

૨૪૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

તેલ ઠડાહ એક પૂરો ભરીયો, તિહાં એવું મુખ નીચે રે;	
એહવો રાધાવેધ કરે ને, નારી વરે પરપંચે રે.	ભ૦ ૬
કાઈક શૂર મહા અતુલીખતી, એક વાર તે કીજે રે;	
તે પશુ ફરી ફરી દોહિલો હોવે, તિમ નરભવ પામીજે રે.	ભ૦ ૭
સાંતમો એ દષ્ટાંત પ્રકાશ્યો, વીરે ગોયમ આગે રે;	
જિનવિજય કહે તે નર ઉત્તમ, ધરમ કરે મન રાગે રે.	ભ૦ ૮

દાળા આઠમી (દુખ દોહગ દૂરે દબ્યા રે-એ દેશી)

ગોયમ ગણધર વીરને રે, ત્રિશલા સુત સુખદાય;	
દષ્ટાંત આઠમો કહ્યો રે, ભગવંત લેદ ખતાય.	૧

સોભાગી જન, સાંભળો શ્રી જિનવાણુ	
મીઠી અમીય સમાણુ, સોં ખેઠા કરે વખાણુ. સોં	
સમજે ચતુર સુખાણુ.	સોં ૨

ઉઠો દ્રહ એક અતિ ઘણો રે, સહજ જોયણુ પ્રમાણુ;	
ગુહીર ગંભીર જલે ભયો રે, ને મોટો મંડાણુ.	સોં ૩

મીન મગર નકાદિક રે, જિહાં રહે સુકુમાલ;	
કાચમો તિહાં એક અતિ ભલો રે, જિહાં છે ખહુલ સેવાલ.	સોં ૪

એક દિન વાયુ પ્રહારથી રે, ખંડાણો સેવાલ;	
કાચમે તવ કીઠો ભલો રે, અહગણુ નક્ષત્ર માલ.	સોં ૫

દેખાડું નિજ સાથને રે, થયો કચ્છપ ઉજમાલ;	
એહવે વાયુ યોગથી રે, મીલીયો તે સેવાલ.	સોં ૬

જેમ કચ્છપ દેખે નહિ રે, ગ્રહ ગણુ ખીણુ વાર;	
તિમ નરભવ છે દોહિલો રે, ફિર લહેવો અવતાર.	સોં ૭

ગોયમ પરવહા આગળે રે, વીરે કહ્યો વૃત્તાંત;	
જિનવિજય વહે સદહો રે, આઠમો એ દષ્ટાંત.	સોં ૮

દાળા નવમી (મધુરી વાણી ભાજે એ દેશી)

સ્વામી ગોયમ વિનવે, વીર જિન અવધાર રે;	
દષ્ટાંત નવમો કહ્યો, ને છે એ અધિકાર રે.	૧

વીર ભાજે મધુરવાણી, ભવિક છવ હિતકાર રે;	
અમીયરસથી અધિક મીઠી, સુષુતા હુવે જયકાર રે.	વીર૦ ૨

પૂરવ દરીયા રેલ માંહે, નાખી સરલ સમેલ રે;	
વલો શુગ તતખેણુ નાખ્યો, પશ્ચિમ દરીયા રેલ રે.	વીર૦ ૩

ખીલી ઝુંસર મેલ્યા એકઠા, કર્મને સંભોગ રે;	
ફરી ઝુંસર માંહિ પેસે, કહ્યો કિમ પ્રયોગ રે.	વીર૦ ૪

અંક ૬]

દશ દૃષ્ટાંતની સંગ્રહ

[૨૪૬

દેવને સન્નેગ એ પણ, થાય દુર ઘટ કામ રે;
 પણ દોહીલો પુણ્ય પાખે, મણ્ડાળ જનમ અભિરામ રે. વીર૦ ૫
 ગૌતમ આગત્રે વીર ભાખ્યો, દૃષ્ટાંત નવમો એક રે;
 જિનવિજય કવિ કહે, ભવિષ્ય, ધરો ધર્મશું નેહ રે. વીર૦ ૬
 ઢાળ દશમી (મારૂં મન મોહું રે શ્રી સિદ્ધાચરે ર-એ દેશી)

ત્રિશક્તિનંદન વીર જિનેસરૂ રે, તેહને કરીય પ્રજ્ઞામ;
 દશમો દૃષ્ટાંત પૂછે પ્રેમશું રે, ગણ્ડર ગોચમ સ્વામ. ૧
 ભવિષ્ય સુણ્ણો વાણી વીરની રે, જીવ સયલ સુખકાર;
 દશમો દૃષ્ટાંત ભાખ્યો સ્થંભનો રે, જ્યેષ્ઠ એક તણે વિસ્તાર. ૭૦ ૨
 લાંબો પહોલો ચિહું પખે સારીખો રે, સ્થંભ અનોપમ એક;
 ભાંજી બુકો દેવે તે કર્યો રે, પરમાણું કયા છેક. ૭૦ ૩
 મેરૂ મહાગિરિ ચૂલા ઉપર ચઢી રે, પુકી નાખ્યો તેહ;
 દશ દિશિ બુકો જાએ પડ્યો કિહાં રે, જિમ વાઉસથી ખેહ. ૭૦ ૪
 થાલો આખો કિમ હોય તે કહે રે. કીજે કોડ ઉપાય;
 રેવાદિકના મહિમાએ વલી રે, થાલો આખો થાય. ૭૦ ૫
 પણ માનવ ભવ હાર્યો પુન્ય પખે રે, જીવ રૂલે સંસાર;
 ચાર ગતિમાં જોતાં જીવને રે, દોહીલો નર અવતાર. ૭૦ ૬
 વીરે પ્રકાશ્યો ગૌતમે સાંભલ્યો રે, દશમો એ દૃષ્ટાંત;
 ધરમ કરો જ્યું કવિ જિન ઈમ કહે રે, ધરમે પહોંચે અંત. ૭૦ ૭
 તપગચ્છનાયક હીર પટોધરૂ રે, વિજયસેનસૂરિરાય;
 તેહના સુખ શિષ્ય શુષ્ણ રચણાયરૂ રે, કીરતિવિજય ઉવજાંચી. ૭૦ ૮
 તે શ્રી ગુરૂતું નામ હૃદય ધરી રે, વલી તસ લહી સુપસાય;
 કવિ જિનવિજય આગમથી લખ્યો રે, ધરમી જન સુખહાય. ૭૦ ૯
 શ્રાવક જન સુખીયા જિહાં વસે રે, તેહના કિસ્યાં વખાણ;
 જ્ઞાન દયા દમ કિરિયા ઉદમી રે, પાલો જિનવર આજી. ૭૦ ૧૦
 ઉસમાનપુરમાં ચોમાસું રહી રે, કરીયો ઉદમ ઉલ્લાસ;
 શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ આદેશથી રે, પાખ્યા પરમ પ્રકાશ. ૭૦ ૧૧
 સસહર મુનિદગ નંદ (૧૭૨૯) સંવત્સરે રે, દશ દૃષ્ટાંત વિચાર;
 શ્રી જિન ગણ્ડર સૂત્ર સિદ્ધાંતથી રે, લહેજો ખડુ વિસ્તાર. ૭૦ ૧૨
 ભણ્ણે સુણ્ણે ગણ્ણે આદરે રે, એ સંગઝાય સુજાણ;
 કવિ જિનવિજય કહે સુખ સંપદા રે, તસ ધર ઠોડી કલ્યાણ. ૭૦ ૧૩

આ સંગઝાય વદવાણ શહેરના સંવેગી ઉપાશ્રયના એક પ્રાચીન હસ્તલિખિત પાના ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપી છે.

૧. આ ઉસમાનપુર તે અત્યારે અમદાવાદની નજીકમાં, સાબરમતીના રરતા ઉપર આવેલું અત્યારે પણ એ જ નામથી જાણીતું ગામ હોવું જોઈએ.

૨. ગંગામાં વામતો ગતિ: એ નિયમ આ સંવતના ઉલ્લેખને અહીં લાગુ પડતો નથી, અહીં તેા ઉસદાના બદલે સીધા અકિઝા ગણ્ણીએ તેા જ સંવત વંધ એસે છે.

અરાઠ શ્રેણિઓ : નવ નારુ ને નવ કારુ : ચૌદ વસવાયાં

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

જૈનોના આગમોમાં છઠ્ઠા અંબ તરીકે સુવિખ્યાત નાયાવમ્મકહાના પહેલા અભ્યયણ (અભ્યયન)માં ૩૭મા પત્રમાં “અદ્ધારસસેણિવસેણિઓ” એવો પ્રયોગ છે. અભયદેવસૂરિએ આના ઉપર પાઠણમાં વિ. સ. ૧૧૨૦માં વિજયદશમીને દિને સંસ્કૃતમાં જે ટીકા રચી છે તેમાં તેમણે કહ્યું છે કે સેણિ એટલે શ્રેણિ અર્થાત કુંભાર વગેરે જાતિઓ અને વસેણિ એટલે શ્રેણિના બેઠા અર્થાત જૈના પેટાવિભાગો.

જ્યુદ્ધીવપણ્ણતિ નામના જૈન આગમના ઉપર શાન્તિચન્દ્ર વાચકે પ્રમેયરત્ન-મંજૂષા નામની સંસ્કૃત વૃત્તિ રચી છે. એમાં એમણે અરાઠ શ્રેણિઓને નવ જાતના ‘નારુઅ’ અને નવ જાતના ‘કારુઅ’માં વિભક્ત કરી અરાઠે નામે ગણાવ્યાં છે. પ્રસ્તુત પંક્તિઓ નીચે મુજબ છે :—

“કુંભાર ૧ પટ્ટહલ્લા ૨ સુવળ્ણકારા ય ૩ સૂવકારા ય ૪ ।

ગંધવ્વા ૫ કાસવગા ૬ માલાકારા ય ૭ કચ્છકરા ૮ ॥

તંબોલિયા ૯ ય ણ નવ્વપ્પયારા ય નારુલા મળિઆ ।

અહ ણં ણવ્વપ્પયારે કારુઅવળ્ણે પવક્કવામિ ॥

વમ્મયરુ ૧ જંતપીલ્લગ ૨ ગંઢિઅ ૩ છિંપાય ૪ કંસકારે ય ૫ ।

સીવગ ૬ ગુઆર ૭ મિલ્લા ૮ ધીવર ૯ વળ્ણાઈ અટ્ટવ્સ ॥ ”

અહીં ગણુ વેલ નવ નારુ અને નવ કારુનાં નામે વિચારીએ તે પૂર્વે છેલ્લી પંક્તિમાં ‘અરાઠ વણુ’ એવો જે ઉદ્દેશ્ય છે તે નોંધી લઈએ. આ વણુ અને ઉપવણુ વિષે એક સ્વતંત્ર લેખરૂપે વિચાર કર્યો છે.

નવ નારુ — કુંભાર, પટેલ, સુવણુકાર યાને સોની, સૂપકાર યાને રસોઈઓ, મધિવ, કાસ્મપક યાને હળમ, માલાકાર યાને માળી, કચ્છકર અને તંબોળી એ નવ નારુ છે.

અહીં કચ્છકરનો અર્થ સમજાતો નથી. ‘કચ્છકર’ શબ્દ તો નહિ હોય એવી શંકા “અમવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ”ના ટિપ્પણ (પૃ. ૧૯૦)માં ઊડાવાઈ છે. કચ્છકરનો અર્થ કાર્યકર એટલે કે કાર્ય કરનાર, નોકર, આકર એમ થાય છે, પણ એ અહીં કેવી રીતે પ્રસ્તુત ગણાય ? મને શાક વેચનાર એ અર્થવાળો ‘રકાછિયો’ શબ્દ અત્ર સ્ફુરે છે. એને માટે પાઠ્યમાં કચ્છિય શબ્દ છે તો શું કચ્છકરને કાઢ્યા સાથે કંઈ સંબંધ છે ખરો ?

નવ કારુ—ચર્મકાર યાને ચમાર, યંત્રપીડક યાને ધાણી, કાલુ વગેરે ચલાવનાર, અછિઅ યાને અછિ અર્થાત વાસફોડો, છીપો યાને છાપગર, કંસકાર યાને કંસારો, સીવક યાને ફરજી, ગુઆર, મિલ્લ અને માછી એ નવ કારુ છે.

વાસફોડો એ અર્થમાં ‘ધાંચો’ શબ્દ “સાર્થ યૂજરાતી જ્ઞેડણીકોશ”માં છે એટલે

૧ આને અંગે કૌરિક, ગાંધિ, નાઈ, નાપિક, નાપિત, નાવી, મુંડી, વાલ્દ વગેરે શબ્દો પણ વપરાય છે. કેટલાક ‘પારેખ’ શબ્દ પણ હળમના અર્થમાં વાપરે છે.

શામળજીટે જુદી જુદી નાતો વિષે છપ્પા લખ્યા છે, તેમાં કૌથી પ્રથમ વાળંદ વિષે છે. અને ત્યારબાદ બાટ, કોળી અને સોની વિષે છે.

૨ આને ‘પરતામિયો’ પણ કહે છે. આ શબ્દનું મૂળ જણુવામાં નથી.

અંકે ૯] અરાઠ શ્રેણિઓઃ નવ નારુ ને નવ કારુઃ ચૌઠ વસવાઈ [૨૫૧

‘ગંધિઅ’નો અર્થ ‘ધાંચો’^૩ કરવા હું લલચાઉં છું. ‘ગુઝાર’નો અર્થ સમજાતો નથી.

કારીગર યાને શિસ્તી એ અર્થમાં ‘કારુ’ શબ્દ ધનપાલે વિ સં. ૧૦૨૮માં રચેલી પાઠ્યલક્ષ્મીનામમાલામાં છે. આ અર્થમાં સંસ્કૃતમાં પણ ‘કારુ’ શબ્દ છે. એ અભિ-ધાનચિન્તામણિ (કાંડ ૩, શ્લોક. ૫૬૭)માં નોંધાયો છે.

પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે મુજબ છે:—

“કારુસ્તુ કારી પ્રકૃતિઃ શિસ્તી શ્રેણિસ્તુ તદ્ગણઃ”

અર્થાત્ ‘કારુ’ એ શબ્દના કારિન્, પ્રકૃતિ અને શિસ્તિન્ એમ ત્રણ પદ્યો છે. વિશેષમાં શ્રેણિ એટલે કારુનો સમુદાય.

નવ નારુ ને પાંચ કારુ—લાવણ્યસમયે વિ. સં. ૧૫૬૮માં વિમલપ્રખ્યાન્ધ યાને વિમલરાસ રચ્યો છે. એના ૭૪મા પદ્યમાં ૧૮ વર્ણુનો ઉલ્લેખ છે, ૭૫મા પદ્યમાં આચાર પ્રમાણે ખાદ્યજીવિ ચાર વર્ણુ સમજવાયા છે. એનો વિસ્તાર ત્યાર પછીનાં ચાર પદ્યમાં છે. ૮૧મા પદ્યમાં નવ નારુ અને ૮૨મા પદ્યમાં પાંચ કારુ ગણવાયા છે. આ બંને પદ્યો નીચે મુજબ છે:—

કંઠોઈ, કાઠી, કુંભાર, માઠી, મદનીઆ, સુત્રાઈ,
 મિઈસાઈત, તંબોલી સાર, તુમુ નાઈ સુણિ સોનાર.—૮૧
 ગાંઠા, છીપા, નિ હુઠાર, મોચી, ચર્મકાર, વ્યવહાર
 એ ચિહું ઊપરિ મોઠ્યા સહી, પંચ ગાતિ એ કારુ કહી.”—૮૨

અહીં સુત્રાઈથી સુતાર સમજવાના છે. તુમુ એટલે નવમા. ચર્મકાર એટલે ચમાર. પાંચમા કારુ તે ચામડાનો ધંધો કરનારા છે.

૮૫મા પદ્યમાં કઈું છે કે નવ નારુ, પાંચ કારુ અને ચાર વર્ણુ એ મળીને ૧૮ વર્ણુ થાય છે અને એથી સકળ લોકવ્યવહાર ચાલે છે.

કાંચહોહુન (પૃ ૪૩૮-૪૪૦)માં વીરવિજયકૃત હિતશિક્ષા છપાઈ છે.

આ વીરવિજયના પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થ તરીકે અહીં ધમિલનો રાસ અને શિયલવેલ નોંધાયેલ છે. વિશેષમાં અહીં વીરવિજય વિ. સં. ૧૬૦૫માં વિદ્યમાન હોવાનો ઉલ્લેખ છે. હિત-શિક્ષાની બીજી કડીમાં કારુ અને નારુ શબ્દ વપરાયા છે. પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે મુજબ છે.

“મૂરખ બાગક જાયક વ્યસની, કારુ ને વળી નારુ જ રે.”

ચૌઠ વસવાયાં—ગામ તરફથી પસાયતાં આપી વસાવેલા હજમ, ધોખો વગેરે કારી-ગરને ‘વસવાયો’ કહે છે એમ સા. ગૂ જો માં છે. વિશેષમાં અહીં ‘નારુ’ના વસવાયો અને વસવાયાની હકસાર્થ એમ બે અર્થ અપાયા છે. એવી રીતે ‘નારુ કારુ’ના (૧) હલકી જાતનું અને (૨) વસવાયાની ચૌઠ જાત—નવ નારુ અને પાંચ કારુ એમ બે અર્થ નોંધાયા છે. નવ નારુ તે કયા અને પાંચ કારુ તે કાણુ એ સંપ્રધી અહીં કશો ઉલ્લેખ નથી.

‘કારુ’ના ત્રણ અર્થ અપાયા છે: (૧) કરનારું, બનાવનારું; (૨) કારીગર—શિલ્પો અને (૩) એ કામ કરનારી એક જાત.

અરાઠ વર્ણુ—“જેન ધર્મ પ્રકાશ” (પૃ. ૫૦, અં. ૫, પૃ. ૧૬૮)માં નીચે મુજબ અરાઠ વર્ણુ ગણવાયા છે:—

૩ કોઈ ઉચ્ચ વર્ણુની વ્યક્તિનાં કપડાં ઘણાં મેલાં હોય તો તેને ધાંચીની ઉપમા અપાય છે.

૪ આનો અર્થ ‘લો’સામ્રત’ કયાયો છે, પણ એ કંઈ સમજાતો નથી.

૫ ‘પસાયતું’ એટલે અક્ષિત્ત તરીકેની જમીન

૨૫૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

(૧) જ્ઞાત્યુ, (૨) ક્ષત્રિય, (૩) વૈશ્ય, (૪) શુદ્ધ, (૫) કદોઈ, (૬) કુંભાર, (૭) કોળી, (૮) મદનીઆ, (૯) માળી, (૧૦) તંબોળી, (૧૧) સુતાર, (૧૨) બરવાડ, (૧૩) ઠંઠારુ (૧૪) મોચી, (૧૫) ઘાંચી, (૧૬) સોનાર, (૧૭) છીપા અને (૧૮) ધોખી.

આમાં જે ચાર વર્ણનાં નામ છે તે આઠ કરતાં ઓછાના નવ નારુ અને પાંચ કારુ છે એવા અહીં ઉલ્લેખ છે.

નીચે મુજબના સંસ્કૃત પદ્યમાં પાંચ કારુ ગણવાયા છે:—

“તક્ષા ચ તન્ત્રવાયશ્ચ નાપિત્તો રજકસ્તથા ।

પન્નમશ્વર્મકારશ્ચ કારવઃ શિલ્પિનો મતાઃ ॥”

આમ સુતાર, વણકર, હળમ, ધોખી અને અમાર જે પાંચ કારુ છે. શામળભદ્રે રાવણુ-મંદોદરી--સંવાદ સ્વયે છે. એમાં જુદી જુદી નાનો વગેરેના અભિપ્રાય અપાયા છે. જોનાં નામ અનુક્રમે નીચે મુજબ છે:—

આઠાણુ, વૈશ્ય, કણુખી, સુતાર, કુલાલ (કુંભાર), લુહાર, સોની, ઘાંચી, મોચી, રણારી, દરજી, ધોખી, ભોઈ, સલાટ,^૭ સાળગિયો, બરવાડ, જતી, ગોલો, કોળી, ખા(શ)તરી, ચીતારો, આરોટ, કુંભાર. તંબોળી, સોનીવાણિયો, વેદ, વેદિયો, કાડલુંજો, જોશી, પંડિત, ભવાઈયો, આંધળો, જહેરો, ખોડો, આડો, વપાવૈ જુગટિયો, કાછિયો, વણકારો, રોળી વનેરતી, પટેલ, માળી, જ્ઞાત્યુ, કણુખી, જોખી, પટેલ, છીપો, કંસારો, કદોઈ, સ્ત્રીઓ, વિધવા સ્ત્રી અને પંચલોક.

આમાં કેટલાંક નામ એ વાર છે. આમાં મંદોદરીનાં પણ નામ છે.

અરાઠ શ્રેણિ—મૂળપદ્ય નામના હદા જ્ઞાતકમાં ‘અરાઠ શ્રેણિ’ એવો ઉલ્લેખ છે. આ તેમજ એની ખીજ કૃતિઓ તેમજ શિક્ષાલેખ વગેરે જોઈને સત્તાવીસ જ્ઞાતની શ્રેણિઓ રમેશચન્દ્ર મજમુદારે ગણાવી છે. એ અંગ્રેજી ન ગો મેં પદાનન્દ મહાકાવ્યના ખીજ પરિશિષ્ટ (પૃ. ૫૬૨-૫૬૩)માં નોંધ્યાં છે.

સતિવૃષભ નામના દિગંબર આચાર્યે [તલોયપણુકૃતિ (ગા. ૪૩-૪૪)માં અરાઠ શ્રેણિઓ ગણાવી છે. એ જુદા જ પ્રકારની છે, તેમ છતાં આ એ ગાથાઓ હું અહીં રજૂ કરું છું:—

“કરિતુરયરહાહિવર્ષે સેળવર્ષે પદત્તિસેદ્ધિદંડવર્ષે ।

મુદ્-ક્વત્તિય-વહસા હર્વતિ તહ મહયરા પવરા ॥ ૪૩ ॥

ગણરાયમંતિતલ્લ્લરપુરોહિયા મત્તયા મહામત્તા ।

વહુવિહવહ્ણયા ય અઘારસ હોતિ સેળીઓ ॥ ૪૪ ॥”

(૧) હાથીનો અધિપતિ, (૨) ધોડાનો અધિપતિ, (૩) રથનો અધિપતિ, (૪) સે-પતિ, (૫) પાપણ, (૬) શેડિયો, (૭) દંડપતિ, (૮) શુદ્ધ, (૯) ક્ષત્રિય, (૧૦) વૈશ્ય, (૧૧) મહત્તર, (૧૨) ગણરાજ, (૧૩) મંત્રી, (૧૪) તલવર, (૧૫) પુરોહિત, (૧૬) સામાન્ય (?) મહાવત, (૧૭) મહાવત, અને (૧૮) અનેક જ્ઞાતના પ્રકીર્ણક એમ અરાઠ શ્રેણિઓ અહીં ગણવાઈ છે. તા. ૧૧-૫-૪૭, ગોપીપુરા, સુરત.

૬ જુઓ ગુજરાતી કાવ્યરોહન (ત્રીજી આવૃત્તિ, પૃ. ૨૫૧-૨૬૦).

૭ હૂંમદહીનો વેપાર કરનારો. ૮ હીજડો યાને નપુંસક. ૯ મોઢી યાને અનાજ, ઘી, મસાલો વગેરેનો વેપારી.

कतिपय और सिलोके

(लेखक—श्रीगुप्त अग्रचन्द्रजी नाहटा)

'जैन सत्य प्रकाश' के क्रमांक १३२ में प्रो. हीरालाल कापड़ियाका "श्लोकानो संचय" शीर्षक लेख प्रकाशित हुआ है। यह अंक मेरे अवलोकनमें अभी ही आया है अतः यहां उसके सम्बन्धमें नवीन जानकारी प्रकाशमें लाई जा रही है।

प्रो. हीरालालजीके लेखमें कतिपय त्रुटियें एवं कमियें रह गई हैं अतः मुझे ज्ञात नवीन (उनके लेखसे अतिरिक्त) सिलोकोका परिचय देनेके पूर्व आपकी त्रुटियोंका परिमार्जन कर देना एवं नवीन ज्ञातव्य प्रकाशित करना आवश्यक समझता हूँ—

१. श्लोको या सिलोकोका मूल रूप श्लोक ही है। विवाहके समयमें वर-कन्याके संलापकी प्रथा पुरानी रही होगी, पर मारवाड़के ग्रामोंमें तो वर और कन्या पक्षवाले ही बोलनेकी होड़ाहोड़ करते हैं, वर और वधू नहीं। पर पीछे तो ऐसी रचनायें एक ही प्रकारके छंदमें रची जाने लगी अर्थात् सभी सिलोकोमें छंद एक ही प्रकारका प्रयुक्त हुआ नजर आता है अतः इस नामकरणको रचनाविशेषका एक प्रकार भी कहा जा सकता है।

२. श्लोके सर्व प्रथम १८ वीं सदीसे रचे जाने लगे, लिखना आपके अन्यत्र कथित कथनका परस्पर विरोधी है। क्योंकि नं. १४ वाले लोकाशाह श्लोकाका परिचय देते हुए आप स्वयं ही उसे १७वीं शताब्दीका बतला रहे हैं। अतः १७वीं शताब्दी ही मानना उपयुक्त है। इस लेखमें आगे चलकर मैं हीरविजयमूरिजीके एक अन्य सिलोकेकी चर्चा करूंगा, वह भी १७ वीं सदीकी रचना होनेसे १७ वीं शताब्दीके कालका ही समर्थन होता है।

३. आप विमल मंत्रीके श्लोकेको सबसे बड़ी रचना बतलाते हैं, पर यह भी आपके अन्यत्र कथित कथनसे विरोधी है, क्योंकि शालिभद्र सिलोकेका १४७ गाथाओंका होना नं. २० का परिचय देते हुए आपने स्वयं लिखा है, अतः सबसे बड़ी रचना उसे ही मानना

१. मारवाड़में यही संज्ञा प्रचलित है।

२. हमारे संग्रहमें इसके मूलकी परिदर्शक एक प्राचीन रचना मिली है जो दिल्लीके पीरोजशाह व महम्मदशाह एवं बडगच्छके आचार्य पूर्णभद्रमूरिके समयकी रचना है। इससे ज्ञात होता है कि, सिलोका बोलनेकी प्रथा मूल रूपमें अपने सालेका कौतुहल पूर्ण करनेको (उसे सम्बोधन करते हुए अपना परिचय देनेवाले श्लोक सर्व लोगोंके समक्ष वर कहता है उसीसे) हुई है। हमें उपलब्ध रचनामें वर अपनेको सुराव (णा ?) गोत्रीय तीहाकी पत्नी धनश्रीका पुत्र एवं सुसाणी देवीको अपनी कुलदेवी बतलाता है। पाठकोंकी जानकारीके लिये यह कृति आगे कभी प्रकाशित की जायगी।

२५४]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १२]

युक्तिसंगत है। विमल मंत्री श्लोकेकी पद्य संख्या तो (नं. १७ में) १११ ही बतलाई है।

४. लेखमें श्लोकोंकी संख्या एवं परिचय दिया गया है उसमें भी गड़बड़ी है। जैन गुर्जर कविओ भा. ३ से सूची देते हुए अंतमें अनुक्रमणिकामें अनुलिखित २ अन्य श्लोकोंको सम्मिलित करने पर कुल संख्या १६ बतलाई गई है पर वास्तवमें उनको सम्मिलित न करने पर भी जैन साहित्यनो संक्षिप्त इतिहाससे उद्धृत सूचीमें नीचेकी सूचीसे २ श्लोके अभिन्न है अतः वैसे ही संख्या १६ हो जाती है। उक्त जुठा तपसी और लोकशाह श्लोकेको मिलानेसे वास्तवमें संख्या १८ हो जाती है। आगे चलकर सिद्धाचल श्लोकाका उल्लेख करके भी उसे गणनामें लौंड दिया है, अतः आपने कुल संख्या २२ बतलाई वह २५ हो जाती है।

५. भरत-बाहूबली श्लोकाका रचना समय १७९५ सही नहीं है, वास्तवमें इस कृतिमें रचनासमयका निर्देश है ही नहीं। जैन साहित्यनो संक्षिप्त इतिहासमें इसी कविके नामसे प्रकाशित विमल मेतानो श्लोकाका रचनाकाल भूलसे भरतबाहूबलि श्लोकेके रचनाकालके रूपमें लिख दिया गया है।

६. जैन गुर्जर कविओ भा. ३ तो आपने देख लिया, पर उसके दूसरे भागको भी टटोलनेका श्रम किया होता तो निम्नोक्त २ श्लोके^३ और मिल जाते।

१ विमल मेतानो श्लोको गा. ११७ उदयरत्न सं. १७९५ खेडा।

२ शंखेश्वर श्लोको गा. ५३ उदयरत्न सं. १७५९ वै. व. ६।

७. विनीतविमल रचित आदिनाथ श्लोको और अष्टापद श्लोकोको आपने एक ही-अभिन्न मान लेनेकी भी भूल की है। जैन गुर्जर कविओ भा. २ के पृ. ३८३में आदिनाथ श्लोकेके आदि अन्तके पद्य दिये हैं उनसे भा. ३ पृ. १३४५में उद्धृत अष्टापद श्लोकेके आदि अन्तके पद्य सर्वथा भिन्न ही हैं। दोनोंका रचनाकाल भी भिन्न भिन्न है। आदिनाथ श्लोकोकी रचना विजयप्रभसूरिके राज्य (सं. १७३२ पूर्व)में हुई है, तब अष्टापद श्लोकेकी विजयरत्नसूरिके समय (१६३३ पीछे) में हुई है ॥

८. लेखमें उल्लिखित २२ श्लोकोंमेंसे 'मोटे भागे अप्रसिद्ध' लिखना भी सही नहीं है। इनमेंसे ८ तो भोगसी माणिकेके प्रकाशित श्लोका संग्रहमें प्रकाशित हो चुके हैं एवं इनका जै. गु. क.में मुद्रित चिह्न भी दिया हुआ है। लोकाशाह, क्रोधादि ५, सिद्धाचल श्लोका, शालिमद्र श्लोका एवं हीरविजयसूरि श्लोका प्रकाशित होनेका लेखमें उल्लेख ही है। अतः २५में १७ अर्थात् पौने तो मुद्रित ही सिद्ध होते हैं।

३. भाग २में जिनविजयरचित नेमि श्लोकेका भी उल्लेख है पर वह भा. ३ में उल्लिखित मोतीभाण्डवाला ही है।

९. लेखमें उद्धिखित श्लोकोंकी संख्या २२ बतलाई है वहां सूची निर्देशके समय तो हीरविजयसूरि श्लोकैको सम्मिलित करके और परिचय देते हुए उसको छोड़कर भी अन्य २२का परिचय दे दिया गया है। यह भूल वास्तवमें पहले संख्या लिखनेमें कर दी गई है। वहां सिद्धाचल श्लोकाको गणनामें सम्मिलित नहीं किया गया। परिचयमें हीरविजयसूरि श्लोकैको छोड़ दिया अतः संख्या मिल गई, पर हींसी २३ है, और शालिभद्र श्लोका उदयरत्न रचितका भी परिचय नहीं दिया अतः कुल संख्या २४ होती है। अष्टापद व आदिनाथको भिन्न २ लिखनेसे २५ होती है।

१० एक घटस्फोट कर देना और भी आवश्यक है कि विमलमंत्रीके श्लोके उदयरत्न एवं विनीतविमल दो कवियोंके जैन गुर्जर कविओं भा. ३में भिन्न २ लिखे गये हैं, पर मिलान करने पर वास्तवमें दोनों एक ही प्रमाणित हुए हैं। विनीतविमलका पुराना है अतः उदयरत्नने ही उसका उद्धरण किया प्रतीत होता है। पता नहीं ऐसे सुकविको दूसरेकी रचना पर अपनी मोहोर-प्रशस्ति लगानेकी आवश्यकता क्यों प्रतीत हुई ? मैंने मिलके देखा तो उदयरत्नके नामसे प्रकाशित श्लोकै की गा. १०७ तक विनीत विमलवालेमें भी पाई गई।

अब मैं अपनी नवीन जानकारीका लाभ पाठकोंको दे रहा हूं

प्रकाशित—

१. श्लोकासंग्रह भा. १का गुजराती लिपिमें सर्व प्रथम प्रकाशन सं. १९३८में हुआ था, जिस ग्रन्थका टाइटल पेज मेरे संग्रहमें है। यह बम्बईके जगदीश्वर प्रेसमें छपा था पर प्रकाशकका नाम नहीं है, फिर भी इस टाइटल पेजमें इसमें ९ श्लोकोंका संग्रह लिखा है अतः १९६० में देवनागरी लिपिमें प्रकाशित भीमसी माणेकके श्लोका संग्रहकी ही यह प्रथमावृत्ति प्रतीत होती हैं।

२. उपर्युक्त भीमसी माणेकके प्रकाशित श्लोकासंग्रहमें ये ९ श्लोकै छपे हैं—

१ नेमिनाथ श्लोको गा. ५७ उदयरत्न।

२ शालिभद्र श्लोको गा. ६६ उदयरत्न सं. १७७० मि. सु. १३ आद्रज

३ भक्तबाहुबलि श्लोको गा. ६८ उदयरत्न

४ शंखेश्वर पार्श्वनाथ श्लोको गा. २३ उदयरत्न

५ आदिनाथ श्लोका गा. ५५ विनीतविमल

६ शंखेश्वर श्लोको गा. ४६ दीपविजय सं. १७८४ भा. सु. ५

४ जै. गु. क. भा. ३ पु. १४२४ के अनुसार दीपविजयके शिष्य देवविजयरचित है यह वही है।

२५६]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १२]

७ नेमिनाथ श्लोको गा. ८२ देवचन्द्र श्रीमाली सं. १९०० आ. सु. ५

गंगड ग्राम

८ मिमलमेतानो श्लोको गा. ११७ उदयरत्न सं. १७९५ जे. सु. ८ खेडे

९ विवेकविलास श्लोको गा. ९२ देवचन्द्र श्रीमाली सं. १९०३ मि. सु. १३

३. इनके अतिरिक्त सीरोहीके विजयराज भूमल सिंघीके प्रकाशित 'स्तवनसंग्रह'में गा. ५३ का अज्ञातकर्तृक नेमिसलोका प्रकाशित है ।

४. श्रीरत्नप्रभाकर ज्ञानपुष्पमाला फलौधीसे प्रकाशित प्राचीन छंद गुणावली भा. ३-४ में जोरावरमल रचित पार्श्वनाथ सिलोके (गा. ५६ सं. १८५२ पो. व. १०) प्रकाशित हैं ।

५. मारवाडी सिलोकादि संग्रहकी दो पुस्तकें प्रकाशित हुई हैं जिनमें २०-२५ जैनतर मारवाडी सिलोके प्रकाशित हुए हैं उनमें दो जैन सिलोके नीचे लिखे हैं—

(१) चंद्राजारो सिलोको गा. ५१, सं. १८१५ वैशालापुर हीरानंदजीके चौमासेमें कानीराम सुतरारचित ।

(२) नेमनाथजीरो शिलोको गा. २८ अज्ञातकर्तृक (सरस्वती सामण सिवरुं सुराती)

(नं. २ अन्य सिलोका संग्रहमें गंगाराम प्रतापजीके शिलोका पुस्तकमें भी छपा है)

६. 'जैनयुग' वर्ष ५ पृष्ठ ३९३में विद्याधररचित हीरविजयमूरिका सलोका गा. ८२का प्रकाशित हो चुका है ।

७. 'शंखेश्वर महातीर्थ' पुरतकमें भीमसी माणिक प्रकाशित दोनों शंखेश्वर सलोके प्रकाशित हैं ।

८. बीकानेरके गोविंदराम भणसाली प्रकाशित 'विविधरत्नस्तवनसंग्रह'में मुनि रामरचित (सं. १९३१ जे. व. ११ मेनसेर) नेमिसलोका गा. ६का प्रकाशित है ।

९. स्थानकवासी सम्प्रदायके प्रकाशित एक अन्य ग्रन्थमें भी कई सलोके प्रकाशित देखनेमें आये थे, पर वह ग्रन्थ अभी पासमें न होनेसे उनका नामनिर्देश नहीं किया जा सका ।

हमारे संग्रहमें कतिपय अप्रकाशित सिलोके

१. ऋ. कल्याणजी सिलोको गा. २३ राघव

आदि—सरसतिसामणि तुझ पाय लागुं, जाण धणेरी हूं बुधि मांगु ।

गवरीचा नंदण देव गनेसो, तुम्ह पाय प्रणमी बुधि लहेसो ॥१॥

अंत—नाम कल्याणजीरो जह भणेसी, जे नरनारी सफल फलेसी ।

पूज्य कल्याण पाय राघव लागें, इरित परित मनबंधित सागै ॥२३॥

५. इस सलोकाका रचनाकाल कहीं १८५१ कहीं ५२ कहीं ५३ लिखा मिलता है । यह गढ़वड़ी लेखकके दोषसे हुई ज्ञात होती है ।

અંક ૯ | સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૨૫૭

૨. શાલિભદ્ર સલોકા ગા. ૪૪

આદિ-સરસતસામળ પાણ નમીજે, ગાહજે ગિરવાહ હરષ ધરિજે ।

સેટ સાલભદ્રો કહું સિલોકો, ઇકમના હોય સાંભલજ્યો લોકો ॥૧॥

અન્ત-ભોગી મૈવર છે સાલભદ્ર ધન્નો, પાંચ અવતાર એહવો મનો ।

સિલોકો એહને કહૈ નરનારી, મળસે ગુણસે જૈને સિવસુલકારી ॥૩૪॥

૩. નેમિસલોકા ગા. ૪૮ રાજલાભ

આદિ-સરસત સામળ તુઝ પાણ્જી લાગૂં, જાણુ તો બુદ્ધ ઘણેરી માંગૂં ।

ગવરીજી નંદન ગુણહ ગંભીરો, સિદ્ધ બુધ સાધેજી જ્યોત અપારો ॥

અન્ત-સંવત સતરૈં ચૌપન વરસૈ, જેઠ માસમૈ ઇગ્યારસ હરસે ।

રલીય રંગ લીજંતે નામે, મળંતા ગુર્ણતા નવનિધિ પાંમૈ ॥૪૭ ॥

સમુદ્રવિજૈ સુત મહિમામંડારો, ભવમયમંજન જગઆષારો ।

રાજહરષગણિ વાચક સિસો, પમળૈ રાજલાભ સુરિદં ! સુજગીસો ॥૪૮॥

હમારે સંપ્રદર્મે કર્દ અન્ય શલોકે મી હૈં જૈસે મૈરંજીરો સિલોકા આદિ ।

સાહિત્યાલંકાર મુનિ કાંતિસાગરજીકે હસ્તલિખિત ગ્રન્થોકે સંપ્રદર્મે નિમ્ન દો સિલોકે હૈ-

૧ .મેઘકુમારસલોકો, ગા૦ ૭૫, મહાનંદ, સ૦ ૧૮૨૩ માદરવા શુદિ ૩, રવિવાર દેહોર

૨. કેસરિયા સલોકો, ગા૦ ૧૧, ઉત્તમચંદ, સ૦ ૧૮૫૬ ફાલ્ગૂન ૯ ।

સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો.

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુરી)

(મતાંકથી ચાલુ)

ઉત્તમજી-ઉદ્ધમજી

સુહીથી બે માઈલ દૂર ઉત્તમજી છે. અહીં પણ ચારે તરફ પહાડોનું જાણે સાંપ્રાણ્ય હોય એમ લગે છે. ઉત્તમજી પહાડીની અંદર વસ્યું છે. અને અહીંનું શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર પહાડની ચઢણમાં જિંચ્યા બેઠક ઉપર બાંધ્યું છે. રાડખર કરતાં પહાડ સડેજ દૂર છે, પણ કુદરતની મહેર તો અહીં પણ છે. રાડખરનું મંદિર જાણે પહાડની ગોદમાં રમી રહ્યું છે. એના ઉપર કુદરતની અદ્ભુત મહેર વરસી છે. રાડખરના મંદિરને આપણે સર્વોત્તમ કહીએ તો ઉત્તમજીના મંદિરને આપણે ઉત્તમ કહી શકીએ, એમાં તો સદેહ નથી જ. આ મંદિરની અન્ને બાજુ જિંચ્યા જિંચ્યા પહાડો આવ્યા છે. મૂસનાથકજી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા બવ્ય અને મનોહર છે. મૂર્તિની સુખમુદ્રા પરમ શાંત, બવ્ય અને સ્મિતજરતી છે. પરિકર પણ બહુ જ સુંદર અને રમણીય છે. મૂસનાથકજીની જમણી બાજુ શ્રી સુપાર્શ્વનાથજી અને ડાબી બાજુ શ્રી આદિનાથજી છે. બહાર રામમંડપમાં ઊભા બે મનોહર પ્રાચીન કાઉરસચ્ચિત્રા છે. ડાબી બાજુ એક મૂર્તિ પણ છે.

૨૫૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

મૂલ મહારાના મૂલનાયકજીની આદીની નીચે પ્રાસાદદેવીને સ્થાને આચાર્ય ભગવાન બિરાજમાન છે. તેમાં પગ નીચે લટકતો રાખ્યો છે, હાથ જાયો છે. પહેલા ઘરમાં બંને બાજુ શ્રાવકો છે. જમણી બાજુના શ્રાવકની નીચે (૧) સાં નરદેવઃ ॥ આચાર્યની નીચે શ્રીમન્...આટલું વંચાયું. ડાબી બાજુના શ્રાવકની નીચે સાં ઘણેસરઃ લખેલું છે. પછીના નીચેના ઘરમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકાની મૂર્તિ છે. નામ નથી વંચાયું.

મૂલ આદીના જમણા ભાગ તરફ દીવાલ પાસે જ આદીમાં એક લેખ છે જે આ પ્રમાણે છે.

“ સંવત્ ૧૨૪૩ વર્ષે (૧) મહા શુદ્ધિ ૧૦ વૃધદિને (૨) શ્રીનાગકીયગચ્છે (૩) કુમ્ભ ચૈત્યે...ઘણેસર (૪) માર્યાધારમતી (૫)...દેવધરજિસહ (૬) આલહાપાલહાદિ કુ(૭) કુમ્ભ સહિતૈઃ માતૃ....નિ (૮) મત્તં જલવૃદ્ધ કરાપિતાઃ

અર્થાત્—સંવત ૧૨૪૩માં મહા શુદ્ધિ દશમ અને સુધરારે નાણકીયગચ્છમાં; ઉત્તમજી નમરના ચૈત્યમાં ઘણેસરની ભાઈ ધારમતી, દેવધર અને આલ્હાપાલ્હા આદિએ કુટુમ્બ સહિત માતાના સ્મારક નિમિત્તે કૃત્તે કરાવ્યો.

આ કૃત્તે મંદિરના પાછળના ભાગમાં પહાડમાં છે, જે અત્યારે તેા પુરાઈ મયા જેવો છે. પહેલાં આખા નમરને આ કૃત્તે મીઠું પાણી મળતું હતું.

આ સિવાય ખીજો લેખ રંગમંડપના ભારવટીયા ઉપર છે જે આ પ્રમાણે છે:

૧ ॥ સંવત્ ૧૨૫૧ આષાઢ વદિ ૫ ગુરૌ શ્રીનાગકીયગચ્છે કુદ્વજ સદધિષ્ટાય...મી શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યે ॥ ઘણેસરસ્ય પુત્રેણ દેવધરેણ (૧)

શ્રીમતા સંયુજિન યશોમટ લાલહા પાલહા સહોદરૈઃ યસોમટસ્ય પુત્રેણ સાહ યસધરેણ માં પુત્રપૌત્રાદિયુક્તેન પુણ્યહેતુ મહામ.... જનનીધારમત્યાલ્યા પિતૃ શ્વે યશોમટઃ। કારિત રમ્વેદં મુગ(ત્ત)મં કૃપં ॥ ૭ ॥

આ લેખમાં ઉપરના લેખવાળા શેઠના કુટુમ્બનાં વધારે નામો છે. અને ઉત્તમજીના શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યમાં કૃત્તે કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

સં. ૧૨૪૩ અને ૧૨૫૧ના આ બંને લેખો એક વસ્તુ સ્પષ્ટ સિદ્ધ કરે છે કે ઉત્તમજીના શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર સં. ૧૨૪૩ પહેલાંનું છે. મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થોડાં વર્ષો પહેલાં થયો છે અને ચારે તરફ ચીની ટાઇલ્સ લગાવી દીધી છે. ૧૨૫૧ના લેખમાં જે નામો છે એ નામો ૧૨૪૩માં નથી એટલે ટાઇલ્સમાં લેખનો ભાગ દબાયો હોય અને એથી એ નામો ન વંચાયાં હોય એમ પણ સંભવિત લાગે છે.

આ પ્રદેશમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવનાર મહાનુભાવો પ્રાચીનતાની રક્ષા તરફ, પ્રાચીન શિલ્પ, કલા, મૂર્તિઓના રક્ષણ તરફ લગારે ખ્યાલ જ નથી આપતા અને જીર્ણોદ્ધારમાં ટાઇલ્સ કે પથ્થર જડી દે છે, જેથી લેખો વગેરે દબાઈ જાય છે. આવું જ મૂર્તિઓ માટે પણ બન્યું

૩ ખાસ નામોમાં યશોમટ અને યશધર વધારાનાં છે.

અંક ૬] સિદ્ધાહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો | ૨૫૬

છે. જૂની મૂર્તિઓ ઘસાર્ધ ગઈ છે, અડિત છે વગેરે અહાનાં નીચે હટાવી દઈ નવી મૂર્તિઓ સ્થાપી દે છે. આમાં તો નથી રહેતો ખ્યાલ મૂર્તિના સમયગુણ આકારનો, સુંદર શિલ્પ કે કારીગરીનાં, કે નથી ખ્યાલ રહેતો ચક્ષુ, નાસા કે ઉદર વગેરેનો. અમે વીસમી સદીની આવી ઢંચ ઘડા વિનાની—શિલ્પશાસ્ત્રના નિયમ વિનાની મૂર્તિઓ કેરટાણ, કોલર, વાજ-સીન, શિવગંજ વગેરેમાં જોઈ. સાથે જ એના પરિણામ ભોગવતી જનતા પણ જોઈ. આમાં દોષ કેનો કાઢવો એ નથી સમજવું. આટલા જ અંતર મેં આ લેખમાં વીસમી સદીની મૂર્તિઓના લેખો પ્રાયઃ નથી લીધા.

રંગમંડપમાં અહાર જે હેરીઓ છે. જમણી હેરીમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજી છે, અને ડાબી બાજુમાં શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ છે.

ઉત્તમજીના આ પ્રાચીન મંદિરમાં જે અરેખરી નવીનતા છે તે એ છે કે મૂલ નાયકજીની માદી નીચે પ્રાસાદદેવીના સ્થાને આચાર્ય ભગવંતની મૂર્તિ છે. આલું જ કોલરના મંદિરમાં પણ જોયું કે મૂલ નાયકજીની માદી નીચે પત્માસજીની ગદીમાં પ્રાસાદદેવીના સ્થાને તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિ છે. તેમ જ કોલરની ધર્મશાળામાં રહેલા એક પ્રાચીન પરિકરમાં પ્રાસાદ દેવીના સ્થાને તીર્થંકરની મૂર્તિ છે અને બંને બાજુ દેવતાઓ છે.

ઉત્તમજીનું મંદિર ઉત્તરાભિમુખ છે. એની યાંધણી અદ્ભુત અને રમ્ય છે. પ્રાચીન હિન્દુશિલ્પ અહીં સાદી રીતે જળવાયું છે. મૂર્તિ ખૂબ જ દર્શનીય અને પ્રભાવિક છે. ઉત્તમજીમાં પંદરથી વીસ શ્રાવણનાં ધર છે, જૂનો ઉપાશ્રય છે. ઉત્તમજીથી અમે પાલડી આવ્યા.

પાલડી

પાલડીમાં પ્રાચીન મંદિર છે. મૂલનાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુ છે. મૂર્તિ પ્રાચીન મળ્ય અને મનોહર છે. મંદિર પણ દર્શનીય છે. મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી, ખીન્ને હશે, પણ જીર્ણોદ્ધારમાં હયાત ગયા લાગે છે. કહે છે કે એક પ્રાચીન લેખ જે પશ્ચરમાં હતો એને દીવાલમાં ચણી લઈ ઉપર ખીન્ને પશ્ચર જડી દીધો છે. અહીં શેઠ કેશરીમલજી આ વિષયના શોખીન અને શોડા બજાર છે. ખીજ બાઈએને તો આ વિષયનો રસ જ નથી એ તો કહે છે “માઠારા અક્ષરમેં કાઈ ધરીયો વે” અને “માઠો યું ઢાલિયો મી ઠીક, યું ઢાલિયો મી ઠીક; કાઈ કરગો હે હળ માઠાને” આની શે:ચનીષ દશા છે.

મંદિરના રંગમંડપના ચોકમાં ૧૬ ચાંભલા છે એમાંથી નીચેના નંબરવાળા ચાંભલા-ઓમાં બળે પાંડિતના લેખ છે; અને જેના નંબર નથી આપ્યા તેમાં લેખ નથી એમ મૂલ વાયક સમજ લે.

(૧) ૬૦ || સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે આઘાઢ વદિ ૧ શુક્રે શ્રીમહાવીર ચૈત્યે કારાપિત્તો દેવસિરિશ્રાવિકયા સ્વશ્રેયસે દત્તઃ

(૨) ૬૦ || સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે આઘાઢ વદિ ૧ શુક્રે શ્રીમહાવીર ચૈત્યે કમેતિ શ્રાવિકયા | સ્વ:શ્રેયસે લગ: દત્તઃ || મંગલ

૪ લક્ષ: શબ્દ ખીજ ચાંભલાઓમાં છે, એ જેનાં લગ: દત્ત: અંધ એસે છે લગ: ચાંભલા લાગે છે.

૨૬૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

(૪) સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે આષાઢ વદિ ૧ શુક્રે શ્રી મહાવીર ચૈત્યે....પુનડ જગદેવ કાનડ શ્રાવકૈસ્સ્વશ્રેયસે ॥ લગદત્ત: મંગલમહાશ્રી: ॥ ઠ ॥ છ ॥

(૬) સંવત વગેરે અધુ ઉપર પ્રમાણે જ છે, પરંતુ ખીલ પકિતમાં જે નામો આવે છે તે ધક્કાઈ ગયાં છે. અન્ને 'લગદત્ત: મંગલમસ્તુ' આટલું જ વંચાય છે.

(૧૭) સંવત વગેરે અધુ ઉપર પ્રમાણે છે, માત્ર નામો વગેરે નથી વંચાતું.

(૯) ॥ ૬૦ ॥ સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે આષાઢ વદિ ૧ શુક્રે શ્રી મહાવીરચૈત્યે આમૂ આલ્હણ વાહડી શ્રાવકૈ: લગ: સ્વ:....(૨) કારિત: મંગલમસ્તુ ॥

(૧૦) ॥ ૬૦ ॥ સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે આષાઢ વદિ ૧ શુક્રે શ્રીમહાવીરચૈત્યે દેલહણ યશોવીર શ્રાવકામ્યાં લગ: દત્ત: મંગલમસ્તુ ॥ છ ॥

(૧૨) ॥ ૬૦ ॥ સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે આષાઢ વદિ ૧ શુક્રે શ્રીમહાવીરચૈત્યે મહિચંદ્ર જગધર શ્રાવકામ્યાં સ્વ:શ્રેયોર્થે લગકારિત:

આ બધા લેખોનો સાર આ પ્રમાણે છે. વિ. સં. ૧૨૪૮માં આષાઢ વદિ ૧ ને શુક્રવારે શ્રી મહાવીર પ્રભુના મંદિરમાં જુદા જુદા આસામીઓએ લગ-થંબ કરાવ્યા છે.

પહેલામાં દેવસિદ્ધિ શ્રાવિકાએ લગ-થંબ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે આ પ્રમાણે નામો આવે છે. ૩. કમા શ્રાવિકાએ થંબ કરાવ્યો છે. ૪. પુનડ જગદેવ કાનડ વગેરે શ્રાવિકાએ થંબ કરાવ્યો છે. ૬ અને ૭ માંના નામો નથી વંચાયાં. ૮. આમૂ આલ્હણ વાહડી શ્રાવિકાએ લગ-થંબ કરાવ્યો છે. ૧૦. દેલહણ યશોવીર એ શ્રાવિકાએ લગ-થંબ કરાવ્યો છે. ૧૨માં મહિચંદ્ર અને જગધર એ શ્રાવિકાએ લગ-થંબ કરાવ્યો છે

આ સિવાય મંદિરની પ્રહક્ષિણામાં જમણી બાજુની બમતની દીવાલમાં બે લેખો હતા. યૂનો ચોપડી ચોપડી લેખને સાવ ઠાંકી દીધા જેવું હતું. ખૂબ મહેનત લઈ શેક કેસરીમલ્લએ પૂળરી પાસે સાફ કરાવ્યું ત્યારે એક કલાકે યૂનો ધોવાયો અને અક્ષરો સાફ દેખાયા. અન્ને લેખો આ પ્રમાણે છે:

॥ સંવત્ ૧૭૭૨ વરસે માદરવા સુદિ ૫ મોમે પન્યાસ રૂપવિજયગ૦ | શિષ્યપ્રતાપ વિજયગ૦ | ઉપદેશાત્ સમસ્ત સંઘેન દંડકારાપિતા શ્રીવીરચૈત્યે સુવધાર વાઘે લેતાહ કીધો ॥ સમસ્ત સંઘસ્ય મંગલં ભવતુ

ખીન્ને લેખ આ પ્રમાણે છે:

॥ સં. ૧૮૮૨ વરસે માગસર સુદ ૩ દિને વાર સોમે પં. | માળવિજયજિ પં. | નાથકવિજય | શિષ્ય કેસરિવિજય ઉપદેશાત્ સવાદલાજિ ઉત્તરં કરાપિતં સમસતસંઘ ચિરંજીવો સૂત્રધાર મુગલાલે કીધો શુભં ભવતુ ધજા સર્વાંજિ નિરંતર ચઢાવે શ્રીકલ્યાણમસ્તુ

અન્ને લેખોમાં ૧૭૭૨ અને ૧૮૮૨માં પાલડીના શ્રી મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં શ્રી રૂપવિજયજી અથિ શિષ્ય પ્રતાપવિજય અણીના ઉપદેશથી સમસ્ત સંઘે ધ્વજાડ કરાવ્યો

અંક ૬] સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૨૬૧

છે. જ્યારે બીજા લેખમાં પં. શ્રી બાલુવિજયજીના શિષ્ય નાયકવિજયજી અને તેમના શિષ્ય શ્રી કેસરીવિજયજીના ઉપદેશથી સવા દલાજીએ ધવળ દંડ કરાવ્યો છે અને અન્તમાં ઉદ્દેશ્ય છે કે આ મંદિરમાં સવાજી નિરંતર જ્વળ ચતાવે. બન્ને લેખોમાં સૂત્રધારનાં અનુક્રમે વાધા ખેતા અને સુખલાલ નામ છે.

મંદિરજીના સાંભલાના ૧૨૪૮ના લેખોથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે આ મંદિર ૧૨૪૮ પહેલાં બન્યું છે. એક વૃદ્ધ મહાનુભાવે કહ્યું હતું કે આ પ્રદેશમાં અર્થોત્તરાડપર, ઉતમણ, પાલકી, વામસીન વગેરેમાં સંવત આરસોની સાલમાં મંદિરો બન્યાં છે. આ વાત ઠીક લાગે છે.

વાગસિન (વાગિન)

પાલકીથી ઉત્તર પશ્ચિમ તરફ દોઢ માઇલ દૂર વાગસિન ગામ આવ્યું છે. અમને પાલકીવળા શેઠ કેસરીમલજીએ ખાસ આગ્રહપૂર્વક કહ્યું કે આપ વામસિનનાં જરૂર જણાવ કરો, ત્યાં પ્રાચીન લેખો પણ છે. આથી અમે ચાર શ્રાવણની સાથે વાગસિન પહોંચ્યા. અહીં એક કમાઉ-ડમાં બે મંદિરો છે—

૧—શ્રી આદિનાથજીનું મંદિર છે. એમાં પ્રાચીન લેખ નથી.

૨—શ્રી શાંતિનાથજીનું મંદિર છે. અહીં પ્રાચીન લેખો છે.

શ્રી શાંતિનાથજીનું મંદિર જ પ્રાચીન છે, મૂલનાયકજીની પ્રતિમા પણ પ્રાચીન અને શાન્તિપદ છે. મંદિરમાં મૂક મંડપના દરવાજા ઉપર છ ચોડીની પહેલી ચોડીમાં ૪ ફૂટ લાંબા અને પાંચ ઇંચ પહોળા પથ્થરમાં આ પ્રમાણે લેખ છે:—

॥ શ્રી સંવત્ ૧૩૫૯ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૦ શનિ દિને નહૂલદેશે વાઘસિણગ્રામે મહારાજશ્રી સામન્તસિંહદેવકચ્છાણવિજયરાજ્યે एवं કાલે વર્તમાને સોલં० સ્વામટ પુ० સાગર સોલં० (૧) ગાંગદેવ પુ० આસુદેવ મંડલીક સોલં० સીમળ પુ० કુમ્ભાકરા સો० માલા પુ० મોહણત્રિભુવણસિંહ સો० હરપાલ સો० પૂમળ પટ્ટીપાયત કળોરસિંહા સર્વસોલંકીસમુદાયેન વાઘસીણ ગ્રામીય અર (૨) દદુ અરહદુ પ્રતિ ગોધુગ ૪ ઢોંચડા પ્રતિ ગોધૂમ સદ્—૨ ધૂલીયાઆ ગ્રામે સો० વ (રા) યણસિંહ પુ० જયન્તમાલ સો० મંડલીક અરહદુ પ્રતિ ગોધૂમ સેદ્ ૪ ઢોંચડા પ્રતિ ગોધૂમ સેદ્ ૨ સેતિકાર (૩) શ્રી શાંતિનાથ દેવ યાત્રા મહોચ્છવનિમિત્તં દત્તા० ॥ एतत् श्रीदानं सोलंकी समस्तीः x x दातव्यं पालनीयं च आचंद्रार्कं ॥ यस्य यस्य भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ १ ॥ मंगलं भवतु ।

લાવાર્થ—સંવત્ ૧૩૫૯માં વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૦શમને શનિવારે નહૂલ પ્રદેશના વાઘસિણ ગ્રામમાં; મહારાજ શ્રી સામન્તસિંહ દેવના રાજ્યમાં; મહારાજ સામન્તસિંહ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે—સોલંકી ખામટ, એમના પુત્ર સાગર, સોલંકી અંબદેવ, તેમના પુત્ર આસુદેવ મંડલિક, સોલંકી હરપાલ, સોલંકી પૂમળ (પૂમણ), મોટા ભીનદાર કણ્ણીરસિંહ, એ બધા સોલંકી રજપૂતોએ મળીને દરાવ કર્યો છે કે દરેકે દરેક રેંટ દીક ચાર ભાઈ, અને દરેક

૪ ભાગવાન શ્રી મહાવીર દેવના કેવલજ્ઞાન કલ્યાણકરો દિવસ.

૨૬૨]

શ્રી જૈન સભ્ય પ્રકાશ

[૬૪^૧ ૧૨

ઢીકુડી દીઠ બે સઘ ઘઉં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના મંદિરમાં ઉત્સવ નિમિત્તે આપવા અને ઘૂળીયા આમના સોલંકી વયલુસિંહ તેના પુત્ર જન્મ-તમાલ, સોલંકી અંકુસિક વગેરેએ દરેક રેંટ દીઠ ચાર સઘ અને ઢીકુડી દીઠ બે સઘ—ગોધૂમ (ધઉં) આ મંદિરમાં ઉત્સવ નિમિત્તે આપવા

આ દાન દરેક સોલંકીએ જરૂર આપવું અને જ્યાં સુધી સૂર્ય અને ચંદ્ર છે ત્યાં સુધી આ પ્રતિષ્ઠા પાળવી, જેની જેની ભુમિ છે તેમને તેમને આ દેવ મલશે.

અહીં માપની વ્યવસ્થા આ પ્રમાણે છે: -

૪ પવાલાની ૧ પાયલી, ૪ પાયલીનું ૧ માણું, ૪ માણાની એક સઘ અને ૧૬ સઘની એક કળશી થાય છે.

આ લેખ અનેક રીતે મહત્વનો છે. સિરોહી રાજ્યના પૂર્વજો પરમારો ચંદ્રાવતીમાં રાજ્ય કરતા હતા અને ગુજરાતમાં સોલંકી રાજ્ય થયા પછી તેઓ ગુજરેશ્વરની આજ્ઞા માનતા હતા. બીમદેવ પહેલાના મહામાત્ય—હંડનાયક વિમલમંત્રીશ્વરે ચંદ્રાવતીના પરમારને હરાવી એની પાસે ગુજરેશ્વરની આજ્ઞા મનાવી હતી; એને ગુજરાતનું અડિયું રાજ્ય બનાવ્યું હતું. આ જ સમયે વિમલમંત્રીશ્વરે આશુ ઉપરનાં પ્રસિદ્ધ મંદિરો બનાવ્યાં. ત્યારપછી સિદ્ધરાજ અને કુમારપાત્ર પ્રતાપી ગુજરેશ્વરો થયા અને તેમણે નડલના રાજ્યોને પણ ગુજરાતના અધીન—ખડિયા રાજ્યો બનાવ્યાં. કુમારપાવના સમયમાં ગુજરાત અને રજપૂતાનામાં જૈનધર્મના પ્રતાપને સૂર્ય મધ્યાહને તપનો હતો. ગુજરેશ્વરો કમળેર થવાથી ચંદ્રાવતી પ્રદેશ નડલના સોલંકીઓના તાબામાં રહ્યો અને એ સોલંકી વંશના ધર્મપ્રેમી ઉદાર રજપૂતોએ વાઘસીણુ આમના જૈન મંદિર માટે—મૂલનાયકજી શ્રી શાંતિનાથજી છે; તેમના મહોત્સવ—ખાનદંડ મહોત્સવ—વર્ષે આંકે મહોત્સવ દિવસે, મહોત્સવ નિમિત્તે પોતપોતાના ખેતરોમાંથી દરેકે ચાર સઘ એને બે સઘ ઘઉં આપવાની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. આયું જ ઘૂળાંઆ આમના સોલંકી રજપૂતોએ પણ ક્યું છે, અને સર્વેએ પ્રેમથી પ્રભુ પ્રતિ પોતાની ભક્તિ બતાવી છે. અત્યારે આ પ્રદેશમાં સોલંકીઓનું રાજ્ય પણ નથી અને અહીં સોલંકી રજપૂતો પણ નથી. અહીં તે અત્યારે દેવડા રજપૂતો છે. તેમનાં બે રાવલાં—ઠાકારોને રહેવાનાં બે મુખ્ય સ્થાનો છે.

ઇતિહાસ સંશોધકો આ સોલંકીઓ નડલ પ્રદેશના રાજ્યો ક્યારે હતા તે શોધ કરે!

આ સિવાય એક બીજો મોટો લેખ મજાવાના દરવાજા ઉપર ઢાલી—મંગલચૈત્ય ઉપર કાળા પથ્થરમાં છે. આ પથ્થર ૪થી ૪ાા ફૂટ લાંબો અને પાંચથી છ ફૂટ પહોળો છે.

॥ સંવત્ ૧૨૫૨ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૯ ગુરો મહારાજ જયન્તસિંહદેવવિજયરાજ્યે પં૦ બાલચન્દ્રશિલ્પેણઃ ॥ (૧) પં૦ ધનદેવેણ મોષ્ટિમહિતેણ જીર્ણોદ્ધારં કારિતઃ ॥ શ્રેષ્ઠિ આમદેવ પુત્ર જસોધણ લક્ષમણ તદ્મરિન જસહિળો રહિહકા જાટવુસહિતેણ (૨) જીર્ણોદ્ધાર ધ્વજા સા૦ સૂજા (સૂજા) કારિતાઃ ॥

ભાવાર્થ:—૧ સંવત્ ૧૨૫૨માં વૈશાખ શુદ્ધ ૯ને શુરુવારે મહારાજ જયન્તસિંહના

અંક ૯] સિરોહી રાજ્યનાં કૈટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૨૧૩

વિજય રાજ્યમાં પં. શ્રી આલચંદ્રના શિળા પં. શ્રી ધણુદેવે ગોડીસકિત જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. શેઠ આમદેવના પુત્રો યશોધન અને લખમણ, અહોતો જ સહિણી, રહિદા અને જાટવું સહિત —વગેરે પરિવાર સહિત જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને ધ્વજ પશુ ચઢાવી

અ.માં ઉલ્લેખેલ પં. શ્રી. આલચંદ્ર એ કોણ? પ્રસિદ્ધ આલચંદ્રાચાર્ય તો નહિ ને? આ સિવાય છ મોડીના એ થાંભલાઓમાં પણ આ પ્રમાણે લેખ છે —

૬ ॥ સંવ ૧૨૬૪ વર્ષે નારચંદ્રેણ પુત્ર ગુણીયકેન સ્થંભલગા; પ્રદત્તઃ ॥

ખીજા થાંભલામાં નીચે મુજબ લેખ છે:—

૬ ॥ સંવત્ ૧૨૬૪ વર્ષે મહીપાલપુત્રમહાળોગ ॥ (૧) માર્યા તૈકુ પુત્ર લીમ્બદેવ વોસરિમાતૃ નિમિત્તં સ્થંભલગા કારિતઃ ।

ભાવ-ર્થ:—સંવત્ ૧૨૬૪માં નારચંદ્રના પુત્ર ગુણીયકે લગ—સ્થંભ કરાવ્યો.

૧૨૬૪માં મહીપાલના પુત્ર અહણીક, તેમની સ્ત્રી તૈકુ, પુત્ર લિમ્બદેવ અને માતા વોસરિના સ્મારક નિમિત્તે સ્થંભ—લગ કરાવ્યો.

મંદિરમાં પેસતાં જ બહારના મુખ્ય દરવાજા ઉપરના એક પથ્થરમાં એ પંક્તિનો લેખ છે, જેના ઉપર ખૂબ ચૂનો ચઢી ગયો હતો. આ બધા લેખો જમ પૂ. શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજે વાંચવા મહેનત લીધી હતી તેમ આ લેખ પણ તેમની આરીક દૃષ્ટિ જ શોધી શકી. ખૂબ મહેનત લઈ ચૂનો રહાવ્યો ત્યારે મહા મુશ્કેલીએ નીચેનું વંચાણું છે. લેખ અધૂરો જ છે એ તો સાફ દેખાય છે—

સંવત્ ૧૨૫૧ વર્ષે ફાલગુણ વદિ ૭ બુધ દિને મહારાજ શ્રી જસવન્તસિંહવિજયરાજ્યે આસિંગસુતેન સ્વહૃણેન ઉત્તરંગદત્તં વ્હ ॥

સંવત્ ૧૨૫૧માં ફાલગુ વદિ ૭ને બુધવારે મહારાજ શ્રી જસવન્ત (જ્યન્ત) સિંહના વિજયરાજ્યમાં આસિંગના પુત્ર સ્વહણે ઉત્તરંગ કરાવ્યો.

આ ૧૨૫૧ના અને પહેલાંના જીર્ણોદ્ધારના ૧૨૫૧ના લેખમાં રાજાઓના નામમાં શેરો ફરક છે. ત્યાં મહારાજ જ્યન્તસિંહનું નામ છે અહીં જસવન્તસિંહ છે. કદાચ લેખ વાચનમાં ય ને અલ્લે સ વંચાયો હોય અથવા તો જ્યન્તસિંહ પછી જસવન્તસિંહ આવી ગયા હોય. અને તે અન્યું હોય, પણ નામમાં ફરક દેખાય છે.

ઉપરનો લેખ જે દરવાજા ઉપર છે તેવો જ ખીજો મુખ્ય દરવાજા શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુજીના મંદિર પાસે હતો. પરન્તુ પાસે જ રાવહું-કાકેરતું ઠંકાણું હોવાથી અડચણ પડવાથી કે ખીજાં કારણોથી ત્યાંનો દરવાજો પુરાવી દીધાનું સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ દરવાજા પુરાવી દેવાથી એક ગંભીર નુકસાન એ થયું કે મૂલનાયકજી શ્રી શાન્તિનાથજી પ્રભુની દૃષ્ટિ બહાર જતી નથી. આ બુલ સુધારી લેવાની જરૂર છે. પાલડી સંખ અને શેઠ કેસરીમલજી આ માટે જરૂર લક્ષ્ય રાખે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

મંદિર પ્રાચીન, બેઠી બાંધણીનું અને દિન્દુશિષ્ય-હિન્દુરથાપત્યના સુંદર નમૂના રૂપ

૨૬૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

છે. વચ્ચે ગુપ્તખર્મા થોડી કોરણી છે. ૫

અહીં અત્યારે એ ત્રણ જૈનોની દુકાનો છે, જૈન ધર્મશાળા છે, પણ અત્યારે તે એમાં નિશાળ બેસે છે. આ બંને મંદિરો એકાંત શાન્તિના સ્થાનમાં આવ્યાં છે, આત્મિક આનંદ, અને આત્મિક મસ્તિને ઇચ્છનાર સુમુક્ષુઓ માટે તે પરમશાન્તિપદ સ્થાન છે.

અમે અહીં દર્શનાદિ કરી બપોરે પાછા પાલડી આવી ગયા હતા.

મૂરલી

પાલડી પાસે મૂરલી ગામ છે ત્યાં પણ પ્રાચીન મંદિર છે. પાલડીથી એક જ માઈલ દૂર છે. સમય ન હોવાથી અમારાથી ત્યાં ન જઈ શકાયું. મંદિરના મૂળ મહારામાં પ્રાચીન સુંદર ભવ્ય ત્રણ મૂર્તિઓ છે. અહીં એક પણ શ્રાવણું ધર નથી. પૂજારી પૂજા કરી ચાર જાય છે, મંદિરના મૂળ મહારાની બહાર વીસમી સદીની ચાર મૂર્તિઓ છે. ત્યાં જનાર ભાર્ષના કહેવા મુજબ સં. ૧૯૫૧ના લેખ છે. પાલડીનો સંઘ ઇચ્છે છે કે આ નવી મૂર્તિઓ કોઈ લઈ જાય તે સારું. ત્યાંના કોરણ પણ એમ કહે છે કે આ નવી મૂર્તિઓ કંઈક વહેમવાળી છે, એટલે બહારની આ ચારે મૂર્તિઓ ખીજે લઈ જવાય તે સારું.

આ પ્રદેશમાં પ્રાચીન મંદિરો અને મૂર્તિઓ પુષ્કળ છે અને ઉપાસકો-ભક્તો ઘટ્ટા છે, છતાં બહાર જરૂર હોય ત્યાં મૂર્તિઓ નથી આવતા. ખેર, એ તે જની ભાવિતમ્મતા. પરંતુ આ પ્રદેશમાં કે જ્યાં મૂર્તિઓની જરૂર નથી, કોઈ પૂજારી નથી ત્યાં નવી મૂર્તિઓ મૂકવી એ કેટલું ઉચિત છે એ વસ્તુ સમજવાની જરૂર છે.

આટલી સામાન્ય સૂચના કરી હું અહીં પાલડી, વાગસિન-(વાઘસિણુ), કોલહર સંબંધી પ્રાચીન તીર્થમાલાઓમાં આવતા થોડા ઉલ્લેખો નીચે આપું છું, એટલે સુઝ પાડો તે વસ્તુની અને અત્યારની પરિસ્થિતિની સરખામણી કરી શકશે.

“વાઘપૂરમાં વીસ મૂર્તિ લહી, કોલરગામિ રે પેથી.

પ્રતિમા અઠાવીસ તે પ્રણમઈ.

—મહિમા વિ. તીર્થમાલા

વાઘસણિ દોઈ પ્રાસાદ છે, એ પાલડી કોલરગામ. —જ્ઞાનવિમલસચ્ચિકૃત તીર્થમાલા

વાઘસણમાંહિ જનહર જોડી, જનપાલદ દોઈ કોલર કોડી;

વીમલશાંતિ નિ શંભવદેવ, આદિ વીરની કીજ સેવ

પાલડી'મ શ્રી વીરવિહાર

—જ્ઞાનવિમલસચ્ચિકૃત તીર્થમાલા

‘કોડીદરઈ સર્તિ’ અજ કોલહર છે

—કવિબ્રેધ—

(આમાં કોલારનો પરિચય હવે પછી આવે છે એટલે અહીં કરેલ ઉલ્લેખનું અનુ-સંધાન વાચક કોલરના હવે પછી આવનાર પરિચય સાથે કરી લે. (ચાલુ)

૫. રાયબહાદર સ્વ. ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઝોઝાજી પોતાના ચિરાહી રોટના પ્રતિહાસમાં લખે છે કે વાગસિન-ઉતમણુ-ચુલી વગેરેનાં જૈન મંદિરોમાં પ્રાચીન લેખો છે, પરંતુ સ્થાનાભાવથી નથી લઈ શકયા. આ હિસાબે ઉપયુક્ત લેખો અહીં આ માસિક દ્વારા પહેલપહેલા જ પ્રકાશમાં આવતા લાગે છે. ખીજા કોઈ મહાનુભાવે આ લેખો પ્રકાશિત કરાવ્યા હોય તે મને તેનો ખ્યાલ નથી.

તિલૂડીની જૈન પ્રતિમાઓ

(બાંકૂડા જિલ્લાની એક પુરાણી શિલા-લિપિ)

મૂળ અંગ્રાળીમાં લેખક:—શ્રી નગેદ્રનાથ મૂખોપાધ્યાય M. A., B. T.

અનુવાદક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી)

બાંકૂડા જિલ્લાના વાયવ્ય ખૂણામાં બાંકૂડા શહેરથી લગભગ ૩૫ માઈલ તિલૂડી ગામ છે. તેની ચારે બાજુ નાની મોટી પહાડીઓ છે, કુદરતની મનોરંજક શોભા છે. તિલૂડીથી બે માઈલ દૂર ૧૪૬૯ ફૂટ ઉંચો બિહારીનાથ પહાડ છે. તેની નજીકમાં મહેશ્વારા કે મહિસારા નામની સાતતાલ લોડીની પદ્ધતી છે. પહાડને એક પડખે એક જૂનું શિવાલય છે, જેમાં બેસાડેલ શિવજીનું નામ પણ બિહારીનાથ છે.

પહાડની દક્ષિણ તળાટીને અડીને એક સમાળ મોટું ખેતર છે, ત્યાં એક જૂના મોટા અગ્નિલીના ઝાડની નીચે મોટી મોટી અને બસાયેલી અનેક પથ્થરની પાટો છે, જે પેડીની બે મોટી પથ્થર-પાટો પર બહુબે લીટીમાં અક્ષરો કોતર્યા છે. આ પથ્થર ખડખડો છે તેમ કેટલાક ભાગમાં અક્ષરો પણ બસાઈ ગયા છે. છતાં તેની યથાસ્થ્ય પ્રતિક્ષિપિ ઉતારી છે. જે અંગ્રાળ કે બિહારના ઇતિહાસમાં નવીન સત્ય પ્રકટે તે આ પ્રવલ્ન સાર્થક મનાય.

આ માટે સાનિક લોકવાયકાઓ જે જે મળી છે તેનો પણ અમે અહીં ઉપયોગ કર્યો છે.

તિલૂડીનિવાસી એક વૃધ્ધે જણાવ્યું કે મેં મારા પિતા દાદા વગેરે વૃદ્ધ પુરુષો પાસે સાંભળ્યું છે કે “તે સ્થાને ચારે બાજુ આધવાલો એક ગઢ અને રાજમહેલ હતા, જેમાં માન રાજ રહેતો હતો.” અહીં બતાવેલ માન-રાજ પરથી માનવંશીય કાઈ રાજ ભવાનો છે. શ્રીયુત રાખાલદાસ વન્દોપાધ્યાય પોતાના અંગ્રાળનો ઇતિહાસ ભા. ૧ આવૃત્તિ ખીજી પૃષ્ઠ ૩૦૧-૩૦૨માં લખે છે કે—“ગયા જિલ્લાના અગ્નિખૂણામાં જે વનમય પ્રદેશ છે, જે અત્યારે હજારીઆમ તરીકે પ્રખ્યાત છે, ત્યાં નવમી સદીમાં માનવંશીય રાજ-ગણુ રાજ્ય કરતો હતો” આ ઇતિહાસમાં વર્ણુમાન, ઉદયમાન, શ્રી કૌતમાન, અજિતમાન ઇત્યાદિ માનવંશીય રાજ્યોનાં નામ પણ મળે છે.

તિલૂડી ગામ પહેલાં માનજૂમ જિલ્લામાં હવું, હાલ બાંકૂડા જિલ્લામાં છે. પણ તે બંને જિલ્લાની છેલ્લી સરહદ પર છે. માનજૂમ એ નામ પણ માન રાજ્યોની હયાતીને સંબોધ કરે છે. જેમ બ્રહ્મજૂમ, ક્ષમજૂમ, શરજૂમ, સેનજૂમ એટલે તે તે વંશના રાજ્યોની જૂમિ કે શાસનક્ષેત્ર તરીકે ખ્યાત છે તેમ માન રાજ્યોની જૂમિ તે માનજૂમ.

અત્યારે આ સ્થાનમાં કિલ્લો, મહેલ કે તેના ધ્વંસાવશેષો રખડ રૂપે દષ્ટિગોચર થતાં નથી, કિંતુ છૂટક છૂટક અને કારીમરીવાળા પથ્થરના ટુકડાઓ પડ્યા છે, જે ઉપરથી અહીં કિલ્લો તથા હવેલી હોવાનું માની શકાય છે. સ્થાને સ્થાને જૂની આઈની નિશાનીઓ પણ દષ્ટિગોચર થાય છે.

પહાડની નીચેની તે સમતલ જૂમિની નજીકમાં એક પહોળી વાવ છે, જેનું નામ આજ પણ “રાણુર દીધિ” (રાજની વાવ) છે. અને ગામનું નામ ઉદયપુર-બરતપુર છે. આ સ્થાનમાં તથા નજીકનાં ઘરોમાં કેટલીક પથ્થરથી બનાવેલ દેવમૂર્તિઓ નજરે પડે છે. તેમાંથી અહીં બરતપુરના પાદરમાં ઝાડ નીચે રહેલ મૂર્તિનો અને તિલૂડી ગામના મધ્યમાં વેદી ઉપર બેસાડેલ પાંચ મૂર્તિઓના ફોટા મુપ્રાંચ છે. બરતપુરની મૂર્તિ ગામમાં “મહાવીર

૨૬૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

હનુમાન" તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ ખરી રીતે તે મરણીયા ક્ષત્રિયની મૂર્તિ હોવી જોઈએ. શિલાલેખવાળી પથ્થર-પાટની પાસેના એક પાષાણુ-પટ્ટમાં પણ એ રીતની જ મૂર્તિ ખોદાયેલ છે. નં. ૧ તથા ૨ શિલાલિપિમાં એક સ્થાને વીરસ્તંભમિદં લખ્યું હોય એમ સમજાય છે. મરણીયાનો પાળીઓ આવા શિલાલેખવાળો હોય એ અંધએસતી વાત છે. તિલુડી ગામના મધ્યની મૂર્તિઓમાં જે નાની અને સારી મૂર્તિઓ છે તે મહાવીર તથા પાર્શ્વનાથની હોવાનું માની શકાય છે. આ સિવાયની ખીજી ખીજી મૂર્તિઓ ક્યાં દેવોની છે?—તે બગાડર જણી શકાતું નથી.

શિલાલેખ નં. ૨માં પહેલી લીંટીના પહેલા બે અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે, સાર પછી માનસ્ય-વીરસ્તંભમિદં અક્ષરો છે. આથી પહેલા બે અક્ષરો જિન હોવાનો સંભવ છે. આ અનુમાન સાચું હોય તો આ પદ "જિનમાન-વર્ષમાનના નિમિત્તે કોઈ ક્ષત્રિયે કરાવેલ સ્મૃતિસ્તંભનો અંશવિશેષ" મનાય.

કોઈ કોઈ કહે છે કે વિહારીનાથ પહાડની પાસેનો કિલ્લો બહાલસેનનો હતો, જેણે આ જામ કોઈ સામન્તને આપ્યો હતો એમ જનશ્રુતિ છે.

આ સિવાય એંશી વર્ષથી અધિક ઉમરવાળા એક બે વૃદ્ધો જણાવે છે કે અહીં કોઈ સ્વતંત્ર રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો અને ચૈત્ર માસમાં વિહારીનાથ પહાડ પરના શિવલિંગનો મેળો ભરાતો હતો. અત્યારે આ મેળો ભરાતો નથી. આ રાજ્યનું નામ, સમય-કાળ કે પહાડ પર કોઈ સંવત-નોંધ ઉપલબ્ધ થતાં નથી.

અન્ને શિલાલેખોમાં એક સ્થાને "મહિપારાયાવાસ" વંચાય છે આથી આ સંબંધમાં જે સાંભળ્યું તે પણ અહીં આપી દઈએ છીએ.

મહિસારા એ ઘણાં વર્ષો પહેલાં પંચકોટ રાજ્યના ભોમવટાવાળું મોટું પરગણું હતું. અત્યારે આ બંચાલ કોલ કંપનીની જમીનદારીમાં સમ્મિલિત છે. આ ગામનું નામ પંચકોટરાજશ્રીમ શ્રીયુક્ત રઘુનાથ નારાયણ દેવની બંચાલી સં. ૧૧૭૮ની નિષ્કર અને બહોતર જમીનદારીની તાલિકામાં ઉલ્લેખિત છે. તેણે આર્વા અનેક પરગણાની જમીનદારી અંગ્રેજો પાસેથી દસ વર્ષના પટે ભોમવી છે, જેની વાર્ષિક આમદાની રૂપિયા ૫૩૪૪૧૧૨ ની લખેલ છે. આ સિવાય આ પરગણામાં બાંકૂડા જિલ્લામાં અત્યારે અણાતા સાલોતોડા અને મેલિયા ધાણાનાં લગભગ દરેક ગામો તથા અન્યાન્ય ગામોનાં નામો મળે છે. આ મહિસારા પરગણાનાં ગામોની સંખ્યા ૧૩૦ છે.

અમે જે જે સંગ્રહ કર્યો છે અને જે જે અનુમાનો કર્યો છે, તે જણાવી દઈએ: હું શિલાલેખોથી તદ્દન અજાણ છું. એટલે જુલો થવાની સંભાવના છે. પુરાતત્ત્વવેદો આવી જુલોને સુધારે. *

શ્રીયુક્ત રમાપ્રસાદચંદ મહાશયનો મત આ પ્રમાણે છે: શિલાલેખ નં. ૧ નં. ૨ની ખીજી લીંટીના અંતે સ્તંભમિદં વંચાય છે. શિલાલેખ નં. ૨ લીંટી ૧માં "મહિપારા"

* આ શિલાલિપિ દેવમૂર્તિની છબી અને વિવરણ સંગ્રહ માટે પૂજ્યપાદ રા. બ. શ્રી યોગેશચંદ્ર ૧૫ M. A. વિદ્યાવારિધએ અમોને પોતાસાથ આપ્યું છે. આ લેખનાં બે ચિત્રો તિલુડીનિવાસી શ્રીયુક્ત વસન્તકુમાર ચટોપાધ્યાયે આપ્યા છે.

અંક ૬]

ઉપદેશ ક્યાં ન હવે ?

[૨૬૭

વંચાય છે. ખીછ લીંટીમાં શ્રીજિનમાનસ્થવીર સાથે સહ છે. તેની પછી સ્તમ્ભમિલં વાંચવું તે અર્થસંગત છે.

તિક્કડી મામની મૂર્તિઓની લાઈનમાં પાંચ મૂર્તિઓનો ફોટો પાડેલ છે. (જે પ્રવાસીમાં હપાયેલ છે) તેમાં ડાબી બાજુથી મૂર્તિઓનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :

૧ ઉભા તીર્થ કરનો ભગનાશીવ

૨

૩ તીર્થ કરની બેઠી જિનમૂર્તિ

૪ ઊભી જિનમૂર્તિ

૫ ઊભી કુબેરમૂર્તિ ધણી સુંદર છે.

—(પ્રવાસી ૧૩૪૦ ચેત્ર ભા. ૨૩, અંક. ૨ અંક ૬, પૃષ્ઠ ૮૧૦ થી ૮૧૨ ઉપરથી)

ઉપદેશ ક્યાં ન હવે ?

લેખક:—પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી સિદ્ધિમુનિજી.

આ સંબંધમાં એક પ્રસિદ્ધ શ્લોક છે કે:—

ઉપદેશો નૈવ દાતવ્યો, યાદશે તાદશે જને ।

પદ્ય વાનરમૂર્ચેણ, સુગૃહા નિર્ગૃહા કૃતા ॥

(જેવા તેવા મનુષ્યને ઉપદેશ ન જ આપવો. જેઓ, મૂખ વાંદરાએ સુધરીને ઘર વખરની બનાવી દીધી !)

‘સુગૃહ’—સુધરી એ કળામય સુંદર ગૃહ-માળો બનાવનાર પ્રકૃતિની ભત છે. એનો માળો ધીની ગરબી તરીકે ઉપયોગ કરાય તેવો સૂક્ષ્મ ભગીચી ગૂંચેલો હોય છે. એની એ સુંદર ગૃહરચનાની વિશિષ્ટતાથી એને સંસ્કારિત **‘સુગૃહ’** અને લોકભાષામાં **‘સુધરી’** તરીકે ઓળખાવાય છે. એ ભતના એક પક્ષો સુધરીએ ઝાડ પર માળો બનાવી આ વાસ કર્યો હતો. આ ઝાડ પર એક વાંદરા પણ વખતો વખત આવીને રહેતો હતો.

વર્ષાઋતુ બેઠી હતી, વર્ષા વર્ષા રહી હતી અને શીતળ વાયુ વહી રહ્યો હતો. આખું વાતાવરણ શરદીયી સમયમાં રહ્યું હતું. સુધરીએ ભયાં માળો બાંધ્યો હતો તે ઝાડ પર એક વાંદરાએ પણ રચાન લીધું હતું. તે વર્ષાથી ભીંજાઈ રહ્યો હતો અને ઠંડીથી ધૂંજી રહ્યો હતો. સુધરી માળાની અંદર હુંફને અનુભવતી બેઠી હતી. તેણીએ વાંદરાને ઠંડીથી ધૂંજતો તથા કષ્ટને અનુભવતો દેખ્યો. તે વિચારશીલ અને સહૃદય હતી તેથી તેણીને આ વાંદરા પર દયા આવી. વળી ધણી વખતનો તેની સાથે આ ઝાડ પર થતો સમાગમ હોવાથી તેને તેના પર શેડી ધણી મસલા પણ બંધાઈ હતી. એ દયા અને મમતાને વશ થઈ તેણીએ વાંદરાને કહ્યું: ‘ઓ ! વહાલા મધુ ! વર્ષા પડે છે અને ફેવા પવન વાય છે ! ફેટલી બધી શરદી ભમી છે અમારે તમારા જેવાં હાથ અને સાધન નથી, છતાં અમેએ તેના નિવારણ માટે પહેલાંથી જ ભાવિતો ખ્યાલ રાખી ગૃહ-માળો બાંધી રાખ્યો અને અત્યારે સુખેથી વર્ષા-ઋતુનું જીવન વીતાવીએ છીએ તમે કાર્યકર હાથ અને વિશેષ સાધન-શક્તિસંપન્ન હોવા છતાં પણ ભાવિતો ખ્યાલ ન રાખતાથી અને સમયને અનુકૂળ ગૃહાદિ જેવું કંઈ ન કરવાથી

૨૬૮]

શ્રી જૈન સંત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

તમને હાલ આપું કષ્ટ અનુભવવું પડે છે. પણ હવેથી ભવિષ્યનો આશ રાખી આવા કષ્ટથી બચવા માટે ગૃહાદિ બનાવવા જેવું જરૂર કાર્મ કરવાનું જૂલસો નહિ.”

સુધરીનાં આ હિતવાક્યોમાં સહભાવ ને સુંદર લાગણી ભરી હતી, પણ તેણીનું એ કમભાગ્ય હતું કે, તેણે જે જગ્યાએ એ સહભાવ, લામણી અને સુંદર માનસ ધરાવ્યું હતું તે જગ્યા હિતવાક્ય સાંભળવાને લાયક ન હતી. તેથી એનું પરિણામ એ આવ્યું કે વાંદરાને સુધરી ઉપર ભારે ક્રોધ ચઢ્યો; તેણે ગુરસો અને આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું કે:—

“અરે રાંડ, તું નાનકડું પંખીકું ! મને વળી ઉપદેશ કરવા માંડો છે ? મોટી ડાહ્યાથી થઈ પડી છે તે ! હું તને જાણું છું. તારી દોહાહી પંડિતાઈનું ફળ હું તને હમણાં જ આપું છું, લેતી જાણે.”

જસ, આ વાક્યો બોલતાની સાથે જ તે વાંદરાએ ગિચારી સુધરીના માળાને ઝડપવા ફક્ત મારી ને માળાને ઝડપી લીધો. સુધરી માળામાંથી ઊડીને બીજી ડાળ પર બેસતા બેસતા બોલી: “ઓ ! મોટા કપિરાજ ! તમે તો મોટા બુદ્ધિશાળી અને પંડિતોના પણ પંડિત છો. તમારા જેવા મોટા માણસને વળી આવા નાનકડા ધર જેવું કરીને ત્યાંના ત્યાં જ ગોંધાઈ રહેવાનું ન જ હોય ! તમે તો સર્વત્ર સ્વતંત્ર વિહારી કહેવાઓ ! અમે તુચ્છ પંખીઓ જ આવા માળા બનાવવાની નકામી મહેનત કરીએ, અને કુવાના દેડકાની જેમ તેમાં જ ગોંધાઈ રહીએ. માટે મેં જૂલસો ને મૂર્ખતાથી આપ શ્રીમાનને જે કાર્મ કહ્યું તે માફ કરો અને મારા માળાને સલામત રહેવા દો.”

“ મુરખાઈ ! હવે તને ડહાપણ આવ્યું. પહેલાંથી આવું ડહાપણ આવ્યું હોત તો ? પણ હું તને જાણું છું, તું ભારે ચપ્પાવલી છે. પહેલાં ન સમજે અને હળુપણે પૂરેપૂરું ક્યાં સમજે તેવી છે. લે, તારી મૂર્ખાઈનું ફલ બોગવ ! ” વાંદરાએ આવો જવાબ વાળતાની સાથે જ સુધરીના માળાને, તેમાંથી એકક તરણું ખેંચી ખેંચીને વેરવિખેર કરવાનો આરંભ કરી દીધો. વાંદરા તરણાને નીચે નાખતો જાય છે અને તિરસ્કારપૂર્વક ‘ લે, લેતી જા. ’ એવાં સુધરીના હૈયાને વિદાર્તા વેણુ ઉચ્ચારતો જાય છે. એ રીતે એણે માળાનો નાશ કર્યો. નવો માળો ન બાંધે ત્યાં સુધી સુધરીને કષ્ટ અનુભવવાનો સમય તે વાંદરાએ લાવી મૂક્યો. જેવા તેવા સ્થળે ઉપદેશ દેનારી સુધરીનું ડહાપણ વ્યર્થ જ ગયું.

આ એક કલ્પિત દૃષ્ટાન્ત છે, અને તે બહુ જૂનું અને જાણીતું છે. જૈન આગમોમાં પણ એને સ્થાન મળેલું છે. સંખ્યાપદ ગ્રંથકારોએ તેને પોતાના ગ્રંથોમાં અપનાવી લીધું છે, અને તેનો વિવેક કરી શોધ રીતે ઉપનય સાધ્યો છે.

આપણે જાણવું જોઈએ કે, સુધરીએ હિતની લાગણીથી જ વાંદરાને બે વચન કહ્યાં હતાં. તેમાં ભારોભાર સહભાવ ભરેલો હતો. તેમાં સ્વાર્થ જેવું કે આત્માભિમાન જેવું કાર્મ પણ ન હતું. તેના કથનમાં સંપૂર્ણ સત્ય અને ડહાપણ હતું. આમ છતાં તેણીએ છેવટમાં વાંદરાની આગળ એ લાગણી અને ડહાપણ વગેરે સર્વ કાર્મ જૂલ અને મૂર્ખતા તરીકે કબૂલ્યાં. તે સમગ્ર ગઈ હતી કે, આ પોતાને ડાહ્યા અને સર્વશ્રેષ્ઠ માનતા વાંદરાને કદાચ આ રીતે જ શાંત પાડી શકાશે. તેને એમ પણ કદાચ લાગ્યું હોય કે, વર્તમાનને માટે આવો પ્રયાસ વ્યર્થ છે. તો પણ તે પોતાની જાતે જ વાંદરાની આમળ ડહાપણ

અંક ૯]

ઉપદેશ કયાં ન દેવો ?

[૨૬૬]

વગરની બની. ભવિષ્યની સકામતી ખાતર પણ તેને તેમ કરવાની આવશ્યકતા હતી. બાકી તે વાદરાના નસીબમાં કષ્ટ સહેવાનું લખાયું હોય એટલે તેને તેના હિતની આબનમાં કંઈ પણ કહેવું એ નકામું જ હતું. પોતાના કમનસીબથી જે કાંઈ સ્થાપિત થયેલું હોય તેને કંઈ પણ હિતવચન કહેતાં કેવો અનર્થ ભોમવવો પડે છે તે અનુભવથી સુધરી સમજ જ ચૂકી હતી. વાંદર જેવાને ઉપદેશ કરનારાનું ભવિષ્ય પણ ભયકર અને છે એમ સમજી હિત ચાહનાર પરોપકારી પુરુષોએ આવા કર્મવત્ત કુ:ખપાત્ર થયેલાઓની દયાબ્જનક સ્થિતિ જોઈ હૃદયમાં દયા ખાવી જોઈએ, પણ સુધરીની માફક અયોગ્ય સ્થળે વચનનો વ્યાપાર કરતાં બહુ બહુ વિચાર કરવો જોઈએ.

કમનસીબને એનું કમનસીબ જ સમજવી શકે તો ભલે, નહિતર કંઈ નહિ, એ વિશ્વાસ પર જ આવા કમનસીબોને છોડી દેવામાં ઉપદેશકનું ડહાપણ અને હિત છે.

ન મવતિ ધર્મઃ શ્રોતુઃ, સર્વસ્યૈકાન્તતો હિતશ્રવણાત્ ।

બ્રુવતોઽનુગ્રહબુદ્ધયા, વક્તુસ્ત્વેકાન્તતો મવતિ ॥

(હિતશ્રવણથી સર્વ શ્રોતાઓને એકાંતે ધર્મની પ્રાપ્તિ ન થાય, પણ અનુગ્રહ બુદ્ધિથી ઉપદેશ કરનારા વક્તાને તો એકાંતે ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે.)

વાચક શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજનું આ સુપ્રસિદ્ધ વચન, જે કંઈ પ્રેરણા કરી રહ્યું છે તે પરથી ઓછુવતું સહન કરીને પણ અમે તેનું, ખાસ કરીને, પોતાના ઉપકારી કે પરિચયમાં આવેલાનું સર્વ રીતે હિત સાધવા મન, વચન, કાયાથી ખનતો પ્રયાસ કરવો એ સૌ કોઈ મહાનુભાવોની ફરજ છે. આ દૃષ્ટિએ, જ્યારે ઉપદેશ મહાન અને યોગ્ય હોય છતાં જનશયપણાથી યોગ્યયોગ્યની પરીક્ષા કરવામાં નિષ્ફળ નિવડે ત્યારે, તેને જો કે શુભાવવાનું હોય છે, તો પણ બહુ શુભાવવાનું હોતું નથી. કારણ કે, તેને તેવા પ્રસંગે કદાચ ઐહિક શુભાવવાનું હોય, પણ તેના બદલે તેને પારલૌકિક મહાન હાલો મળવાના હોય છે, અને તેથી તે પોતાની ફરજ બજારી ચૂકેલો હોવાથી પૂર્વનીય અને ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આ જ રીતે લૌકિક વ્યવહારમાં ભલેને પોતાનો માળો નાશ થવાથી સુધરીને થેડા સમય સંસ્કારિક આપત્તિ ભોમવવી પડી, પણ તેણે તેની ફરજ બજાવેલી હોવાથી અને તેમાં ઉપકારદૃષ્ટિ હોવાથી તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. જેમકે, સાપની સાથે રમતા બાળકની રમતમાં ભલે ને લાંબ થાય ને બાળક રડી જાય, અથવા તો તે તેની માને માળો ભાંડે કે હાતો દે, તો પણ માની ફરજ અમે તે રીતે તેને સાપથી છૂટા કરવાની છે. એ ફરજ તેણે બજાવવી જોઈએ, જો ન બજાવે તો તે મોટી શુનેગાર છે. બાળકને રમતમાં અમત પડે તેની જ ખબર છે તેને સુવાળા સાપની પકડથી આવનારા ભયકર પરિણામોનું ભાન નથી. તેથી તેનું ખ્યાન અન્યત્ર દોરી તેને દૂર કરી લેવામાં મા યોગ્ય જ કરે છે અને તે ધન્યવાદને પાત્ર છે, આમ કરતાં માનો આત્મા સંતોષ જ અનુભવે છે. એમ બાલિશતા કે અજ્ઞાનતામાંથી કોઇને બચાવવા જતાં કોઈ કવચિત્ હાનિનો ભોગ થઈ પડે, પણ તે પોતાનું કર્તવ્ય ને ફરજ બજાવનાર હિનેશ્ચુ આખા જીવનભર શાંતિ ને આનંદ અનુભવે છે, અને તેના ઉપદેશને નહિ ઝીલનાર કે હિતશિક્ષામાં અકળાઈ જઈ રીસ લાવવા પૂર્વક વિપરીત પરિણામ લાવનાર અજ્ઞાન્તિ, શોક, પશ્ચાત્તાપ, ક્રુષ્ણ કે ભવાંતરીય આપત્તિઓને અનુભવે તેની જવાબદારીમાંથી તે મુક્ત થાય છે.

૨૭૭]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

આમ છતાં સુધરીની કચાથી ઉપદેશકોને ખાસ કરીને એ યોગપાક લેવાનો છે કે, ઉપદેશને માટે યોગ્યાયોગ્યની સંપૂર્ણ પરીક્ષા કરી અને તેથી આવતાં પરિણામોનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ રાખી પછી જ ઉપદેશ આપવા તત્પર થવું જોઈએ. સુધરીને તેના સહભાવાદિના કારણે ભલે ને ધન્યવાદ આપીએ, પણ ભવિષ્યમાં તેના કાર્યનું કાર્ષ્ણ્ય સુંદર પરિણામ આપવાનું ન હોવાથી તેનો તે પ્રયાસ વ્યર્થ જ નહિ, પરંતુ હાનિકારક છે. એમાં મા બાલકને સાપથી ખચાવે એટલું પણ જવાબદારી જેવું તત્ત્વ ન હોવાથી તાત્ત્વિક દષ્ટિએ તેને 'યાદશ તાદશ' જેવું તેવું સ્થળ બતાવી, સ્ત્રી ઉપદેશ દેવાની અનુચિતતા અને વિરૂપતા બતાવી છે. સહભાવ અને ઉપકાર બુદ્ધિને ધન્યવાદ આપીએ, પણ તેમાં ય જો જાથે જ્ઞાન અને વિવેકબુદ્ધિ ન હોય તો તે ધન્યવાદ પણ બહુ મહત્ત્વનો રહેતો નથી. તેથી ઉપદેશની યોગ્યતા જાણવાની ખાતર જ્ઞાન અને વિવેક મેળવવા જોઈએ. તેમાં પણ ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં તો સહજ્ઞાન અને સહવિવેકની આવશ્યકતા છે. તે ન હોય તો ઉપદેશ દેવા તરીકે એક અક્ષર પણ સ્વતંત્ર રીતે યોગ્યતાનો કોઈને અધિકાર નથી. અને અનધિકારે જો યોગ્યતા જાય તો, ઐહિક તથા પારલૌકિક મહાન અનર્થ સ્વપરને માટે તે કરી બેસે છે. આથી મહાન આચાર્યોએ યોગ્યાયોગ્યની વિવેચના વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવા સ્થાને સ્થાને પ્રુબ્ધા લખ્યું છે. અહીં તો સુધરીના દષ્ટાન્તથી જેવા તેવા સ્થળે ઉપદેશ ન કરવો, અને જેવા તેવા સ્થળે ઉપદેશ કરવાથી અન્યને લાભ ન થતાં યોગ્યતાને અનર્થ ધાય છે તેવું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. આજ્ઞા છે કે, વચ્ચર વિચારે આવા પ્રકારનો ઉપદેશ કરવા તત્પર થનારાઓ પોતાની તેરી પ્રવૃત્તિથી અટકે અને આવતા અનર્થથી બચી જાય. અધિકારીઓને માટે તો યોગ્યતાની પરીક્ષાએ ઉપદેશ આપવામાં સાર્થક લાભ અને શ્રેય જ છે, કે જે થી ઉમાસ્વાતિજના વચનથી ઉપર કહેવાઈ ચુક્યું છે.

પ્રશ્નોત્તર-પ્રબોધ

પ્રબોધક:- પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી. વિજયપદ્મસૂરિજી

(જતાંકથી ચાલુ)

૧૩ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા કેશી ગણપરને પૂછે છે કે-પરલોક અને પાપ કષ્ટ રીતે માની શકાય? અર્થાત્ ન માનવાં એ વાળખી છે. આવો દહ નિર્ણય થવાનું કારણ એ છે કે મારા પિતા શિકાર વગેરે વર્ણ્યાં પાપ કરતા હતા, એટલે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે નરકે જવા જોઈએ. હવે જો પિતાને મારી ઉપર બધો પ્રેમ હોતો તે જો નરકે મળ્યા હોય તો મારી ઉપરના પ્રેમને હર્ષને અર્થાં અને કહેવા કેમ નથી આવતા કે-હં પુત્ર! મારી આજક તું ધેાર પાપ કરીશ નહીં. જો કરીશ, તો હું જેમ નરકનાં ધેાર દુઃખ ભોગવું છું, તેમ તારે પણ તેવાં દુઃખો નરકમાં ભોગવવાં પડશે તેથી અને ખાતરી ધઈ કે-પરલોક અને પાપ છે જ નહિ. કહો, આ મારું કહેવું જાણું છે કે ખોટું?

ઉત્તર—પરલોક અને પાપ એ બંને પદાર્થો જરૂર માનવા જોઈએ. તાનું સાચક હજી હમણાં જ જન્મ્યું છે, છતાં જન્મમાં વેત ધાવવાની ક્રિયા કરે, તે કોઈના પણ શિખવાડયા વચર જ કરે છે, ને એનામાં જન્મ સમયે શીખવાની પણ યોગ્યતા છે જ નહિ,

અંક ૬]

પ્રનોત્તર-પ્રબોધ

[૨૭૧

છતાં પૂર્વભવના સંસ્કારથી જ તે ધાવે છે. અર્થાત્ પરલોક સામિત થાય છે. તથા શ્રી ત્રિષઙ્ગિશલાકાપુરુષચરિત્રિદિ અનેક ગ્રંથોમાં જ્ઞાનરાસનના પ્રભાવક મહાપુરુષોએ જણાવ્યું છે કે આદ્રકુમારને તથા શ્રી શય્યાંબવચરિત્તને પ્રભુદેવની પ્રતિમા જોઈને તેમજ ખીના પશુ ઘણા ભવ્ય જીવેને પૂર્વભવની ખીના, દેશના વગેરેના શ્રવણથી કે મુનિદર્શનદિ કારણોથી જ્ઞાનિરમરણ્ય જ્ઞાન પ્રમદ થયું, તેથી તેમણે ઉકૃષ્ટથી પાછલા નવ ભવની ખીના જાણી હતી. અહીં સુત્રત રેક વગેરેનાં દર્શાવે જાણવા. પાછલા ભવમાં મેં અગિયારસ પર્વતિથિની આરાધના કરી હતી, તેના પ્રભાવે અહીં હું સર્વ પ્રકારે સુખી છું. એમ ગુરુમહારાજના કહેવાથી જાણ્યું વિચાર કરનાં જ્ઞાતસ્મરણ્ય જ્ઞાન થયું, તેથી પશુ ગુરુએ કહેલ ખીનાની ખાતરી થઈ. વર્તમાન ભવમાં તે જ પર્વતિથિની આરાધના કરી દેવલોકમાં મહાદેવ દેવ થયા. તેમજ શ્રીપાલ મહારાજને પૂર્વભવમાં સિદ્ધચક્રની આરાધના કરી હતી; તે જ સિદ્ધચક્રની ચાલુ ભવમાં પરમારાધના કરી નવમા દેવલોકે ગયા. અનુક્રમે નવમે ભવે મોક્ષે જશે. આ સર્વ હકીકતથી સામિત થયું કે-પરલોક છે જ-તે જ પ્રમાણે દુનિયામાં જ્યારે એક માણસ સુખી દેખાય છે, ત્યારે ખીજે માણસ દુઃખી દેખાય છે; મનુષ્યપણું સરખું છતાં આવે તદ્વાવત પડવાનું કંઈ પણ કારણ હોવું જ જોઈએ. એ તો પ્રસિદ્ધ જ છે કે કારણ વિના કાર્ય થાય જ નહિ. દુઃખ કે સુખ એ કાર્ય છે, માટે તેનું કારણ જરૂર હોવું જ જોઈએ. હે રાજા! શાંતિથી વિચાર કરતાં તને જરૂર ખાતરી થશે કે પુણ્યકર્મના ઉદયથી જીવ સુખી થાય, ને પાપકર્મના ઉદયથી જીવ દુઃખી થાય છે. એ જ પ્રમાણે રાજા અને રંકમાં, ક્ષુદ્રિશાળી પુરુષ અને જડ પુરુષમાં, સુશ્વપત અને કદૂપા પુરુષમાં, ધનવંત અને બીખારીમાં, બલવંત અને દુર્બલમાં, નીરોગી અને રોગીમાં પશુ પુણ્ય અને પાપને કારણ તરીકે માનવાં જ જોઈએ. હવે નરકરથાનમાં રહેલા નારક જીવે અહીં કેમ ન આવે તેના એ કારણ છે: ૧. તે જીવેનું આયુષ્ય નિરૂપકમ છે એટલે ઘટી શકે તેવું નથી. ને તે પશુ ત્યાં જ ભોગવ્યા વિના ખીજે રથાને જઈ શકાય જ નહિ. તથા ૨ પરમાધારી દેવે તેમને ત્યાંથી નીકળવા દેતા નથી. એટલે તેઓ તેમને આધીન રહ્યા છે. માટે નારક જીવે અહીં આવી શકે નહિ. તેમની સ્થિતિ કેદીના જેવી હોય છે. આ બાબત દર્શાવે છેને સમજવતાં શ્રી કેશીગણધર જગવંતે કહ્યું:—હે રાજા! તે તારી સ્ત્રીને પરપુરુષ સાથે રમતી જોઈ હોય, તે વખતે તે તે પુરુષને આંધીને ઠાટવાળને મારવા સોંપી દીધો હોય. ત્યારે તે પુરુષ તને કર્મરોને કહે છે કે હે રાજા! કૃપા કરીને મારા પુત્રને મળવાને માટે થોડી વાર મને ઘેર જવા દો. તો તમે તેનું વચન માનશો? પ્રદેશી રાજાએ આ બાબતને ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે હે આચાર્ય! તેવા ગુનેમારનું વચન કેમ મનાવ? ગુરુ બોલ્યા:—ત્યારે નરકમાં રહેલા પરમાધારીઓ તને મળવા માટે તારા પિતાને શી રીતે છોડે? આ રીતે ગુરુએ સમજવવાથી રાજાએ કહ્યું કહ્યું કે હું પરલોક પુણ્ય પાપ માનું છું.

૨૪ પ્રશ્ન—પરદેશી રાજાએ કેશી મણ્ડરને પૂછ્યું કે-મારી માતા ઘણા દયાળુ હતી. તમારા જ્ઞાન સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે સ્વર્ગે ગયાં હોવા જોઈએ. તેમને હું ઘણા વહાલો હતો. તો તે અહીં આવીને મને સ્વર્ગનું સુખ કેમ કહેતાં નથી? ને હે પુત્ર તારે પુણ્ય કરવું એવી બલામણુ પશુ કેમ કરતા નથી? અર્થાત્ મને ખાતરી થઈ કે-પરલોક નથી, ને પુણ્ય પશુ નથી.

ઉત્તર—આ પ્રશ્નો ઉત્તર રકમા પ્રશ્નો ઉત્તરમાં જ વિસ્તારથી આપી દીધા છે. છતાં વધુ જાણવા જેવી ખીના એ છે કે-સંસ્કારનો સિદ્ધાંત પણ પરલોકને સામિત કરે

૨૭૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

છે. જેવા સંસ્કારો આ ભવમાં પાડ્યા હોય તેવા સંસ્કારની જાગૃતિ (ઉદ્ધવ) પરભવમાં જરૂર થાય છે. એ પ્રમાણે ચાલુ ભવના સંસ્કારમાં પણ પૂર્વભવના જ સંસ્કાર કારણ છે. પૂર્વભવના સારા સંસ્કાર હોય, તે આ ભવમાં ઉંમરની અપેક્ષા રાખ્યા વગર આત્મિક ઉન્નતિના સાધનોની પ્રાપ્તિ, પાપનો ભય, જાતિસ્વભાવ, ક્ષમા, સમતા, વૈરાગ્ય, ઉદારતા, ગંભીરતા વગેરે સદ્ગુણોથી વાસિત થયેલું ઉત્તમ જીવન ગુમારી શકાય છે. બાળકો ઉંમરમાં નાના છે છતાં કેટલાંક બાલકો પ્રભુનું ધ્યાન, મુનિવેશ વગેરેને જોઈને રાજી થાય છે, તે કેટલાંક બાલકો રોવા માંડે છે. આનું કારણ તપાસતાં જણાય છે કે જેણે પૂર્વભવમાં દેવગુરુની આરાધના કરવાના દૃઢ સંસ્કારો જમાવ્યા છે, તે બાળક જ્ઞાનધ્યાનને જોઈને રાજી થાય, તે જેણે પૂર્વભવમાં દેવગુરુની વિરાધના કરી દેવના સંસ્કાર દૃઢ જમાવ્યા હોય, તે બાળક જ્ઞાનધ્યાનને જોઈને અરુચિ જામવાથી રુદ્ધ કરે છે. પૂર્વભવના મુનિભક્તિ આદિના શુભ સંસ્કારને લઈને જ શ્રી વજ્રસ્વામીને રજોદરથી જોઈ ઈર્ષ્ય થયો, તેવો ઈર્ષ્ય માતાએ આપવા માંડેલા રમકડાં જોઈને ન થયો. તેમજ ગોશાલો મુનિની ઉપર દેવના સંસ્કારવાળો હતો, તેથી જ્યાં જ્યાં જન્મ લે ત્યાં ત્યાં તે મુનિને ઉપસર્ગ કરે છે. રાજપુત્રના ભવમાં તેણે સમજાવેલ મુનિની ઉપર રથ ચલાવતાં તે મુનિએ મૂકેલી તેજોલેસ્પાથી મરીને તે દુર્ગતિમાં ગયો. એ જ પ્રમાણે સમરાદિત્યચરિત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે માતાએ પુત્રને ઝેર આપ્યું. પુત્ર જાણતા છતાં સમતાથી મુનિપણ્યાની આરાધના કરી મહાદેવે થયો. આથી સામિત થાય છે કે પરલોક છે જ અને પુણ્ય પણ છે જ. આ આખતમાં શાસ્ત્રભદ્ર-ધન્યકુમારાદિનાં દર્શનો સુપ્રસિદ્ધ છે. હે રાજન! હવે હું સ્વર્ગમાં ગયેલા જીવો અહીં નથી આવતા તે વાત દર્શાવે દર્શને સમગ્રવું છું-તું એમ સમજ કે તું એક સુંદર રાજસભામાં બેઠો છું. તારી આગળ નાચ વગેરે ચર્ચ રજો છે, તે આનંદથી તું માયન સાંભળે છે. આ અવસરે દુર્ગધની નજીક ભીલો રહેલ કોઇ માણસ તને એમ કહે છે કે હે રાજનજી! થોડી વાર તમે અહીં પધારો! તો તું ત્યાં દુર્ગધ પાસે જાય ખરો? આનો ખુલાસો કરો. રાજાએ કહ્યું. આવો આનંદ આનંદ વર્તી રજો હોય, તે છોડીને ત્યાં કેણું જાય? તો પછી દેવલોકની ક્ષત્રિ વગેરેનો આનંદ છોડી તારી માતા અહીં ન આવે, તેથી સ્વર્ગ નથી, અથવા પુણ્યનાં ફલ મળતાં નથી, કે પુણ્ય નથી, એમ કેમ કહેવાય? ગુરુના આ વચનથી રાજાને ખાતરી થઇ કે પરલોક કે પુણ્ય પદાર્થ છે જ. ૨૪

૨૫. પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા કેશી ગણધરને ત્રીજો પ્રશ્ન એ કરે છે કે—મેં કોઇ એક ચોરને લોહાની કોઠીમાં પુરી દીધી. તેમાં લખાર પણ આકું ન હતું, તેથી તે મુંઝાઇને કોઠીમાં જ મરી ગયો. પછી કોઠી ઉઘાડીને આનો જીવ ક્યાંથી નીકળ્યો? તેની તપાસ કરી. પણ ચોરના જીવને નીકળવાનું આકું જણાયું નહિ. આ આખતમાં હે આચાર્ય મહારાજ! તે ચોરનો જીવ ક્યાંથી નીકળ્યો તે મને સમજાવો.

ઉત્તર:—જેમાં લખાર પણ હિંદ્ર છે જ નહિ એવા ભોયરામાં કોઇ માણસ શંખ વગાડે, ત્યારે તેનો નાદ (શબ્દ) બહાર સંભળાય છે. પણ તે સ્વરને નીકળવાનું હિંદ્ર જેવામાં આવતું નથી. જેમ શંખનો શબ્દ રૂપી છતાં હિંદ્ર ન હોય તો પણ ભોયરાની બહાર નીકળે છે, તો પછી અરૂપી જીવ કોઠીમાંથી કે દેહમાંથી નીકળે, તેમાં હિંદ્રની જરૂર પડે જ નહીં. એટલે શબ્દની માફક જીવને નીકળવામાં હિંદ્રનો વિચાર કરાય જ નહિ. આ પ્રસંગે કેશી ગણધરે શબ્દનું સ્વરૂપ ને સ્વાદાદ શૈલીએ જીવસ્વરૂપ વિસ્તારથી સ્પષ્ટ

સમજવું, તેથી પ્રદેશી રાજ્ય એ કબૂલ કયું કે જીવ હિંદ્ર વિના પણ અહાર નીકળી શકે. ૨૫
૨૬. પ્રશ્ન:—૨૫મા પ્રશ્નમાં જણાવેલો ચોર મરી મયા પછી તેના શરીરમાં કીડા પડેલા, તે મેં જોયા. મને પ્રશ્ન એ થયો કે—કાઠીમાં આકું તો દેખાતું નથી. તો આ કીડા અહારથી આરીને આના શરીરમાં પેડા કયાંથી? એટલે મારે પૂછવાનું એ છે કે જો જીવ હોય તો મને સમજાવો કે હિંદ્ર વિના કીડા અંદર દાખલ થયા તે કઈ રીતે બને?

ઉત્તર:—જોમ જીવને નીકળવામાં હિંદ્રની જરૂરિયાત નથી, તેમ પેસવામાં પણ હિંદ્રની જરૂર નથી. અહીં દૃષ્ટાંત અગ્નિમાં મૂકેલ લોહાના ગોળાનું જણવું, તે આ પ્રમાણે—લોહાનો ગોળો ધમધમતી અગ્નિમાં મૂકીએ, તો તે અગ્નિમય (સાથચોળ) થઈ જાય છે. અહીં લોહાના ગોળામાં હિંદ્ર નહિ છતાં અગ્નિ દાખલ થાય છે, તેમ ચોરના શરીરમાં કીડા દાખલ થાય, તેમાં હિંદ્રની જરૂર પડે જ નહિ. એ તો સમજાય તેવી બીના છે કે—અગ્નિ કયી છે છતાં હિંદ્ર વિના લોહાના ગોળામાં પેસે છે, તો કીડાના અરૂપી જીવ શરીરમાં હિંદ્ર ન હોય તો પણ પેસે, એમાં નવાઈ જેવું કંઈ છે જ નહિ. ૨૬.

૨૭. પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજ્ય કહે છે કે—ગાળક આણુ ફેંકે તો તે નજીકમાં પડે, ને જીવાન માણુ આણુ ફેંકે તો તે દૂર પડે છે. આથી મને ખાતરી થઈ કે—આલકનો જીવ નાનો છે ને જીવાનનો જીવ મોટો છે; સર્વ જીવો સરખા નથી. તો પછી તમે સર્વ જીવો સરખા છે, એમ કહો છો તેવું શું કારણ?

ઉત્તર:—આલકને કે જીવાનને પૂર્વકૃત કર્મથી જ શરીર પ્રાપ્ત થાય છે—તેમાં આલકનું શરીર કોમળ છે, નાનું છે, તેથી તે આણુ ફેંકે ત્યારે નજીક પડે છે ને જીવાનનું શરીર કઠિન છે, મજબૂત છે, તેથી તે આણુ ફેંકે, ત્યારે આણુ બહુ દૂર જાય છે. આ રીતે આણુ દૂર જાય, કે નજીક પડે, તેમાં શારીરિક શક્તિ વગેરે કારણ તરીકે સમજવા. પણ સર્વ જીવો તો એક સરખા છે, એમાં કોઈ જીવ નાનો કે મોટો છે જ નહિ. અસંખ્યાતા પ્રદેશી સંખ્યાની અપેક્ષાએ દરેક જીવના એક સરખા છે. જીવ શરીરમાં સંકોચાઈને, કે ફેલાઈને રહે છે, કારણ કે આત્મપ્રદેશી સંકોચાય છે, ને ફેલાય પણ છે. ૨૭

૨૮. પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજ્ય—કેશી મણુધરને પૂછે છે કે—જો શરીરમાં જીવ હોય, તો એક જીવતા માણુસનું વજન કરીએ અને એક જીવ વિનાના મૃતક (મહા)નું વજન કરીએ. આ એમાંના જીવવાળા શરીરનું વજન વધારે થાય. ને મૃતકનું વજન ઓછું થાય, તો શરીરમાં જીવ છે, એમ માની શકાય. પણ એક ચોરને જીવતો જોખ્યો, ને મરી મયા પછી જોખ્યો, તેમાં બંને વખતે તેનું વજન સરખું થયું આથી મને ખાતરી થઈ કે જીવ પદાર્થ છે જ નહિ

ઉત્તર:—વાયુ રૂપી છે. તેને ધમણમાં બંધી પછી તોલીએ ને વાયુ કાઢી ખાલી ધમણ તોલીએ, તો બંને વખતે એક સરખું વજન થાય છે. વાયુની માફક જીવનું વજન હોય જ નહિ તેમાં પણ દરક એ છે કે વાયુ રૂપી છે, ને જીવ અરૂપી છે. આ ખરી હકીકત હોવાથી ચોરનું જીવ વિનાનું શરીર, ને જીવવાળું શરીર વજનમાં સરખું થાય એમાં નવાઈ શી? વાયુ રૂપી છે છતાં દેખાતો નથી, કાઠના પાંદડાં હાલે, તે ઉપરથી વાયુની ખાતરી થાય છે. તો જીવ અરૂપી છે તે કઈ રીતે દેખી શકાય? જેમાં વર્ણાદિક હોય, તે જ પ્રાચે દેખાય. પરમાણુ વગેરેમાં વર્ણાદિક છે, છતાં દેખાતા નથી, માટે કહ્યું કે, વર્ણાદિવાળા પદાર્થો પણ પ્રાચે દેખાય એટલે પરમાણુ આદિ ન દેખાય, ને બીજા રહંધ વગેરે દેખાય. ૨૮

(આણુ)

Shri Jaina Satya Prakasha, Regd. No. B. 3801 श्री जैन सत्य प्रकाश.

दररेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रय विशेषांक

(१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

भगवान महावीरस्वामीना जवन संबन्धी अनेक लेखोथी समृद्ध अंकः मूल्य छ आना (टपालपर्यन्त) अेक आना वधु).

(२) द्वीपोत्सवी अंक

भगवान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसे वर्षना जैन धर्तदासने लगता लेखोथी समृद्ध सचित्र अंकः मूल्य सवा इपिया.

(३) कुमांक १०० : विक्रम-विशेषांक

सत्राद् विक्रमादित्य संबन्धी ऐतिहासिक विनालिन लेखोथी समृद्ध २४० पानांनो दणदार सचित्र अंकः मूल्य द्वाद इपिया.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंके

[१] कुमांक ४३-जैनदर्शनमां मांसाहार होवाना आक्षेपोना जवाभइप लेखोथी समृद्ध अंकः मूल्य चार आना.

[२] कुमांक ४५-क. स. श्री डेभयंद्राचार्यना जवन संबन्धी अनेक लेखोथी समृद्ध अंकः मूल्य त्रय आना.

काची तथा पाकी इच्छेले

श्री जैन सत्य प्रकाश'नी त्रीण, योथा, पांचमा, आठमा, दसमा, अगियाःमा वर्षनी काची तथा पाकी इच्छेले तैयार छे. मूल्य दररेकुं काचीना जे इपिया, पाकीना अढी इपिया.

— लजे —

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति
जेशिंगबाधनी वाडी, धीकांटा, अमदावाद.

मुद्रकः-भगनबाध छोटालाध देसाध. श्री वीरविजय प्रीन्टींग प्रेस, सलापोस कोसरोड, पो. भो. नं. ६ श्री लक्तिमार्ग कार्यालय-अमदावाद. प्रकाशकः-प्रीमनलात्र गोकणदास शाह. श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेशिंगबाधनी वाडी, धीकांटा रोड-अमदावाद.